

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Indbydelseskrift

til

Den offentlige Examen

i

Kristiansands Kathedralskole

1862.

- Indb.** 1) Om Konjunktivens Betydning i den latinske Sætnings-
bygning. Af Adj. Feilberg.
2) Skolefæterretninger.

Kristianssand.

G. A. Steens Officin.

Konjunktivens Betydning i den latinske Sætningsbygning.

Behandlingen af Konjunktivens Brug i Latin liden, saaledes som den foreligger i Grammatikkerne, af adskillige Mangler, som ikke kunne undgaa at falde i Øinene ved en opmærksom Betragtning. Lærerne fastholde almindeligvis som Udgangspunkt, at Verbets Modi maa være Udtryk for de logiske Kategorier, Mulighed, Virkelighed og Nødvendighed; men de formaa ikke konsekvent at gennemføre denne Anskuelse. Derfor har Madvig fastet den aldeles overbord; men han formaar naturligvis ligesaalidt at gennemføre sit Forklaringsprincip, den subjektive Forestilling, fordi han begynder midtveis, istedetfor med Begyndelsen. Hine naa ikke frem til Maalet, denne overhugger Knuden istedetfor at løse den. Ogsaa har Madvig i Detaljen adskillige Forklaringer, som paatagelig lede til Selvmodsigelser; og da hans Bog hos os er den eneste brugelige Skolebog, vil jeg fremstille de mest iøinesaldende af disse, før jeg forsøger paa at bringe hine to Grundanskuelser i Overensstemmelse og give et Udkast til en formentlig mere systematisk rigtig Fremstilling.

Efterat M. har begyndt sin Behandling af Konjunktiven (§ 346) med den Forklaring, at veri Noget udfiges

som en blot tænkt Forestilling, og strax efter er nødt til at tilføie, at det ogsaa kan betegne, hvad der af den Talende udsiges som virkeligt, søger han at fjerne den deri liggende Selvmodsigelse ved (v. *ibid.* Noten paa Foden) at fremstille den sidste Brug som en Udskeien fra den normale. Han antager, at under Sprogets første Udvikling i nogle Tilfælde Formen ved en Forveksling overførtes fra saadanne Bisætninger, der udtrykte en blot tænkt Forestilling (Hensigtsætninger), til andre Bisætninger, der udsagde noget Virkeligt (f. Ex. Følgesætn.). Hvorledes imidlertid dette er muligt, er vanskeligt at indse, da jo Hensigtsætningen ikke kan antages at være hverken oprindeligere eller mere almindelig end Følgesætningen; og paa den anden Side, ihvorvel det ikke kan benegtes, at saadan Forveksling — jeg vilde heller kalde det Overtørelse — af Sætningsformer kan finde Sted, saa er det dog klart, at de maa falde ganske anderledes naturligt, og være bedre begrundede, end i nærværende Tilfælde. Ingen kan nemlig tvivle om, at den oprindelige Betydning af *ut* er ligesom, og saaledes forklarer M. det selv i § 372 a. Num.; men hvis det ikke netop var den særegne Karakter, som Bisætningen antager ved Konjunktiven, der bevirkede Betydningsovergangen fra "ligesom" til "saa at", hvorledes skulde den da være foregaaet? Der vil dog Ingen paastaa, at disse Ord ligge saa nær hinanden, at f. Ex. *curro ut sudo*, man dreie Meningen, hvordan man vil, kan blive enstydigt med *curro ut sudem*, jeg løber, saaat jeg sveder.

Det er ikke ganske tydeligt hos M., om han (§ 372 a. Num.) vil udstrække den Forklaring, hvorefter *ut*, ligesom ὅπως, efter Bestræbelsesverber skulde være oprindeligt spørgende, til Hensigtens *ut*, men dette maa vel være Meningen, da Ingen kan miskjende Sammenhængen imellem disse to Funktioner af Partikelen, og M. desuden, medens han

forklarer ut = saa at, ved Henvisning til den analoge Brug af qui = saa at han, ikke nævner ut finale særskilt. Svagheden i denne Forklaring vil strax springe i Øinene, hvis man sammenfatter de to Anmærkninger under Et. Ut = saa at, er analogt med qui = saa at han (talís, ut, § 364); Konjunktiven har uberettiget trængt sig ind efter ut consecutivum fra Hensigtsætningen med ut, der egentlig er spørgende, og fra den adverbiale Følgesætning igjen i hin adjektiviske, der udtrykker en Beskaffenhed. Derimod har M. ikke vovet at paastaar, hvad Konsekventen maatte fordré, at den adjektiviske Hensigtsætning (§ 363) ogsaa er oprindelig spørgende. Dernæst staar tilbage at forklare, hvad M. ikke har forsøgt paa, hvorledes ut = ligesom gaar over til at betyde saa at. Deri stikker den hele Feil. Har man først forstaaet, hvorledes Konjunktiven er nødvendig for at forklare denne Overgang, saa falder den hele kunstige Forklaring sammen.

Tager man fremdeles hint Udgangspunkt for Konjunktivens Betydning, saa har man vistnok faaet en generel Bestemmelse, hvorunder man kan indbefatte dens forskjellige Brug i Hovedsætningen; imidlertid maa man dog indrømme, at den ikke frembyder tilstrækkelig Forklaring over de forskjelligartede Fænomener. Den optative, hortative, concessive og deliberative Konjunktiv indeholder noget Andet og Mere, end den blot tænkte Forestilling. Hvis disse som modale Afændringer af Prædikatsforestillingen vare ligefrem udgaaede fra en saadan almindelig Bestemmelse, saa maatte ogsaa Imperativen, med hvilken de i Betydning ere nærmest beslagtede, være et Slags Konjunktiv, og man maatte ikke dele Verbets Modi i Indikativ, Konjunktiv og Imperativ, men i Indikativ og en Modus, der omfattede begge de sidste. Der har vistnok heller ikke manglet Grammatikere, der har tillagt Konjunktiven at udtrykke baade Mulig-

hed og Nødvendighed, og M. har ikke løst den deri liggende Modsigelse, men kun smuttet fra den, naar han undgaar at udtale den med bestemte Ord, og kun i Anm. til § 346 bemærker, at det Samme paa Dansk ofte udtrykkes ved Hjælpeverberne kan, skal og vil. Det er jo tydeligt nok, at det ikke er det Samme, naar Danishen ved sine Hjælpeverber udtrykker Distinktioner, som Latinen ikke kan betegne med sin ene Modus.

Imedens saaledes paa den ene Side den statuerede Grundbestemmelse er utilstrækkelig til at forklare de derunder faldende Ænomener, saa er paa den anden Side det af M. anførte Tilfælde — den konsekutive Bisætning — ikke det eneste, hvorpaa den ikke finder nogen Anvendelse. Aarsagen til at quum causale styrer Konjunktiv, medens quod har Indikativ, er et Problem, hvis Løsning ikke engang er svagt antydet. Dog indeholde ikke disse Sætningsformer den største Vanskelighed; uagtet M. har stillet den første (ul) i en bestemt Modsætning til "den blot tænkte Forestilling" og vel ogsaa ment den anden (quum) paa samme Maade, saa er det vist ikke nødvendigt at opstille denne Modsætning saa skarp uden Mediation. Derimod forekommer en Række af Bisætninger i Indikativ, der ogsaa udtrykke en subjektiv Forestilling, og som saaledes ikke tillade at betragte denne som et Karakteristikon, der udelukkende tilkommer Konj. Jeg behøver her blot at henvise til de hypotetiske Sætninger. Betingelsesætningen indeholder Grunden til den betingede, og denne Grund er netop saa stærkt som muligt betegnet kun at være tilstede for den Talende som en Forestilling — en Forudsætning —; dens reale Gyldighed udelukkes bestemt, hvilket Madvig selv har urgeret stærkt, ja man kunde vel sige, for stærkt ved ikke at gjøre opmærksom paa, at man — egentl. ved en rhetorisk Vending — ofte giver Undersætningen i et Bevis en be-

tinget Form, medens man alligevel vil have dens Forudsætning forstaaet som et givet Faktum. (Cic. Qv. fr. I. 1. 26. Etenim si unus homo nobilis queritur palam te, quod edixeris, ne ad ludos pecuniæ decernerentur HSCC sibi eripuisse: quanta tandem pecunia peuderetur, si etc.).

Paa denne Maade kommer man til det, som Enhver vist vil indrømme, saare utilfredsstillende Resultat, at Indikativen udfiger Noget som virkeligt men ogsaa som en tænkt Forestilling, Konjunktiven derimod Noget som en tænkt Forestilling, men ogsaa som virkeligt.

Hvis jeg vilde gaa videre i Detalj, vilde det ikke være vanskeligt at paavise flere baade uheldige Sammenstillinger og overseede Analogier. Men da det ikke er min Hensigt, at levere nogen Kritik over M. Gramatik, og jeg tror, at de faa anførte Bemærkninger indeholder Berettigelse nok til at undskyldte et Forsøg paa at komme en rigtig Fremstilling nærmere, selv om dette ogsaa skulde vise sig at have sine Mangler, saa vil jeg endnu kun paapege en Omstændighed, der saavel hos M., som hos andre Grammatikere har afstedkommet adskillig Forvirring; det er den, at der ikke er gjort tilbørlig Distinktion paa de forskjellige Forhold, som ere tænkte at indgaa under den subjektive Forestilling. Der er Forskjel paa, om Noget kun er tilstede som en Forestilling hos den Talende uden tilsvarende Realitet og fremsættes som saadan, eller af den Talende fremsættes som en Tanke hos et andet Subjekt, der for dette har, eller ialfald kan have objektiv Gyldighed (or. obl.). Der er fremdeles Forskjel paa, om Noget blot er tilstede som en Forestilling hos den Talende saaledes, at dens Gyldighed beroer paa Forudsætningen om dens Mulighed, eller saaledes, at den beroer paa Forudsætningen om dens Realitet; i sidste Tilfælde bruges Indikativ, men Bisætningen indeholder ligesuldt en blot tænkt Forestilling og er for-

ffjellig fra en, hvori henvises til en bestemt Kjendsgjerning: optime is facit, qui naturam ducem sequitur. (Cfr. nedenf. p. 21).

Gaar man ud fra, at en verbal Modus ikke har mere end en oprindelig Betydning, og at denne maa søges i Forholdet mellem Subjekt og Prædikat, altsaa i Sætningens Modalitet, saa viser sig strax det Upraktiske i at ville grunde nogen Undersøgelse paa Konjunktivens Brug i Hovedsætningen, paa Grund af den store Divergens, som der viser sig, og som ikke er noget Mindre end Forskjellen mellem to af Modalitetens Hovedkategorier, Mulighed og Nødvendighed. Den *potentiale*, *deliberative* og *optative* (*hortative* og *prohibitive*) ere i sit Væsen saa forskjellige, at de ikke kunne bringes under et Synspunkt, med mindre man statuerer, at en af dem er oprindelig og de øvrige mere eller mindre elliptiske, ialfald temmelig langt fjerneede sekundære Sætningsformer. Derimod er Konjunktivens Brug i Bisætningen saa almindelig og forekommer under saa mange forskellige Forhold, der alligevel bære et stærkt Præg af Ensartethed, at det maatte kunde lade sig gjøre ved en omhyggelig Undersøgelse at udfinde det egentlige Point, ialfald saaledes som det fremtræder i disse Sætninger. Naar man paaftaar, at alle Bisætninger paa Latin ere relative, adjektiviske eller adverbiale, saa behøver man kun at referere sig med Hensyn til et Par, hvor Partikelens og Konjunktivens Oprindelse er tydelig (*quamvis*, *licet*), og maaffe de indirekte Spørgesætninger, for at være sikker paa ikke at have sagt for Meget. Selv Spørgesætningerne tager Wilroth ikke i Betænkning at erklære for udgaaede af de relative (cfr. § 328). Her har man altsaa et Udgangspunkt, der er fælles for dem alle. Men er dette saa, saa

vil det i enhver Henseende være rigtigst først at rette sin Opmærksomhed paa de adjektiviske Relativsætninger og ikke, som M., paa de adverbiale, og allermindst maa man i disse søge Forklaringen over hines Funktion og Form. Ligesaa vist som Nominativet og Akkusativet ere oprindeligere end de øvrige Kasus, og Pronominet er oprindeligere end de af oblique Former af det udgaaede Adverbier, ligesaa vist er den adjektiviske Bisætning oprindeligere end den adverbiale, og hvis der er Noget i selve den Forestilling, der i Bisætningen omskrives, eller i det Begreb, der ved den bestemmes, som foranlediger Konjunktiven i Bisætningen, saa maa dette ogsaa lettest kunne efterspores der, hvor den underordnede Forestilling forekommer som Objektiv og kan betragtes i Forhold til et Substantiv. Vi ville altsaa vende os til

den adjektiviske Bisætning

og undersøge, om de et Substantiv tilføiede Bestemmelser kunne være saaledes væsentlig forskjellige, at derved opstaar nogen Forskjel i Sætningens Modalitet. Er dette først med Hensyn til den bragt paa det Nene, saa vil det være let deraf at udvide Betragtningen til de adverbiale. Nu kan det vistnok ikke nægtes, at det i Regelen forholder sig, som i Grammatikerne almindelig forudsættes, at Konjunktiven i Bisætningen afficerer dennes Forhold til Hovedsætningens Prædikat; men det gaar derfor ikke an at antage, at dette er det Oprindelige og at Konjunktiven i og for sig er Bærer af dette Forhold, da jo Bisætningen ikke slutter sig til Hovedsætningen i det Hele eller til dens Prædikat, men til det enkelte Substantiv, hvortil den hører. Naturligere er det at statuere, at den særegne Maade, hvorpaa Bisætningens Indhold afficerer Hovedsætningen, egentlig kun ligger i Tankernes naturlige Forbindelse; i vort Sprog betegnes jo ofte det samme Forhold ved Indikativ, som paa

Latin ved Konj.; men uagtet Sætningen saaledes i ingen Henseende har nogen særegen Form, er der dog Ingen, som deraf ledes til at miskjende deres indbyrdes Forhold eller til at forstaa den indikativiske Sætning paa Norstj anderledes, end den tilsvarende konjunktiviske paa Latin. I det Hele gjælder det meget hyppigt ved Sprogets syntaktiske Behandling at erindre, at Meget forstaaes og tilsigtes at blive forstaaet uden at være udtrykt, fordi den naturlige Logik af sig selv etablerer de nødvendige Mellemled imellem Forestillingerne. Udtrykket faar endogsaa større Energi just derved, at to Forestillinger blot sammenstilles uden at det nærmere Forhold bestemt udsiges. Sammenlign f. Ex. "Han som saa mangen Gang har sat sit Liv i Bøve for en mindre Sag, vil ikke holde sig tilbage nu" med "deraf, at han saa ofte etc., bør man slutte, at han ikke vil holde etc." Derfor er saadan Udtryksmaade, skjønt hyppig i enhver Taleform, især anvendelig i pointeret rhetorisk Stil.

Naar altjaa Madvig i § 362, b siger: "Men i adskillige Tilfælde bruges Konjunktiven i den relative Sætning for at betegne enten en blot tænkt Forestilling eller et særegt Forhold imellem Relativsætningens Indhold og Hovedsætningen", saa ville vi uden Videre forudsætte, at det sidste Forhold er et sekundært, der saaledes kun paa anden Haand vedkommer Bisætningens Form, og nærmere betragte, hvorledes det egentlig forholder sig med det Første.

Enhvert Appellativ er Udtryk for et generelt Begreb. Proprierne derimod betegne Individier, og naar et Appellativ skal bruges til det Samme, maa det ske ved en demonstrativ Henviisning, som den bestemte Artikel, et demonstrativt Pronomen o. d. Nu udgaar den menneskelige Tænkning fra den umiddelbare Erfaring, og kun det, som saaledes erfares, er for Mennesket umiddelbart vist. Det Individuelle og de Forhold, under hvilke det iagttoges, bliver

saaledes det eneste Objektive; det Generelle er en Abstraktion. Kun dette kan Tænkningen opløse efter dets Indhold; hint kan ikkun paapeges (en Hest kan definireres, min Hest, "Brummen", "Blaffen" derimod ikke). Denne Opøsning — Definition — bestaar i at fremstille de Beskaffenheder, som udgjøre Begrebets Indhold, men har i denne Form ingen Anvendelighed i den almindelige Tale eller Tænkning; derimod bliver det ofte nødvendigt for at tydeliggjøre Begrebets Stilling i Dommen, at fremdrage en af disse Beskaffenheder, hvorpaa det væsentlig kommer an. Denne skulde da egentlig betegnes ved et Beskaffenhedsord — Objektiv —, men maa ofte omskrives i en relativ Sætning; naar imidlertid dette sker, saa udtrykkes Beskaffenheden ikke blot omskrivende, men middelbart, d. v. s. der siges ikke hvad Beskaffenheden er, men hvorledes den aabenbarer sig og gjør sig gjældende. Er nu det generelle Begreb selv en Abstraktion, saa er Beskaffenheden en Deduktion af hvad der ligger i Begrebet, og man kunde tænke sig, at Sætningens Form var Udtrykket for den logiske Nødvendighed, at der udtrykkes, hvorledes Beskaffenheden maatte tænkes at aabenbare sig og gjøre sig gjældende. I saa Fald maatte Konjunktiven betegne denne logiske Nødvendighed. Men dette forholder sig neppe saa. Den populære Tænkning er væsentlig Induktion, ikke Deduktion. Saaledes fremstaar Begrebet af de individuelle Indtryk ved disses Generalisering, og ligeledes Forestillingen om de i Begrebet liggende Beskaffenheder. Man har i det enkelte Tilfælde iagttaget, at det aabenbarer sig paa en bestemt Maade; men dermed er det ikke givet, at denne Fremtræden er mere end tilfældig. Iagttages det Samme oftere, saa fremstaar Forestillingen om et indre Sammenhæng. Men dette er fremdeles kun muligt (tænkeligt), ikke objektivt givet og kan i Virkeligheden paa den Maade aldrig blive det, ligesaa lidt

som mathematiske Punkter kunne danne en Linie. Det Generelle — Abstraktionen — fremstiller sig for Tanken som en Mulighed og intet Videre, og dette er det, som har fundet sit Udtryk i den relative Bisætnings Konjunktiv. Men der kommer den Tid, da denne Tankens Subjektivitet, udtrykt som Mulighed, gaar over til Objektivitet, udtrykt som Virkelighed (i Indikativ). Det er en hyppig fremsat Tanke, at Tænkningen saavel som Sprogene under sin Udvikling stadig objektive sig; men dette vil ikke sige Andet, end at de, paavirkede af Følelsen af den objektive Gylldighed i Tænkningens Love, gjøre stadige Sprang fra det Enkelte til det Almindelige, fra det Anskuede til det Abstraherede, indtil dette fremstaar for Tanken med samme Objektivitet som hint. I denne Betydning ere de nyere Sprog mere objektive end de gamle og derfor er i dem Konjunktiven i denne dens oprindelige Funktion forsvunden fra den relative Bisætning.

Opfattet paa denne Maade viser Konjunktiven i den relative Sætning sit nære Slægtskab med den potentiale Konjunktiv, der udtrykker, at Forbindelsen imellem et Subjekt og et Prædikat er mulig, ikke i den Betydning, at faktiske Omstændigheder tillade at den finder Sted, men saaledes, at der Intet er i Veien for at tænke sig den, m. a. D. at den er tænkelig og, som M. § 350 udtrykker sig, "vilde finde Sted, om en Prøve gjordes". En saadan Relativsætning betegner nemlig, at man af en mulig (tænkelig) Forbindelse imellem Subjekt og Prædikat danner sig Forestillingen om en Beskaffenhed ved et generelt Begreb, af hvilken en saadan Forbindelse maa tænkes at være en Følge.

Et Proprium derimod eller et Appellativ, der bruges for at betegne noget Individuelt, bestemmes ikke paa den Maade af samme Grund, hvorfor det ikke kan defineres (cfr. ovfr.), nemlig fordi det Individuelle er Gjenstand for

umiddelbar Anskuelse. Det ligger saaledes i Sagens egen Natur, naar man paa Latin ikke forbinder et Proprium med et karakteriserende Adjektiv, men sjoer dette til et Appellativ der sættes i Apposition til Propriet: Valerius, homo officiosus etc. Cic. fam. XIV. 1. Derimod kan man til et Proprium og maa man til et Appellativ i dette Tilfælde sjoie en Demonstration af en eller anden Art, der da ogsaa kan være en Henvisning til et i en Relativsætning udtrykt Faktum, til hvilket det omtalte Individ staar i et vist Forhold. I dette Tilfælde staar Bisætningen i Indikativ.

Forøvrigt siger det sig selv, at ogsaa det generelle Begreb kan bestemmes individuelt : som et enkelt af de mange eller i Modsætning til andre: Libidinosum igitur et anxium et timidum censemus esse sapientem, de cujus excellentia multa quidem dici quamvis fusc lateque possunt etc. C. Tusc. IV. 26. 57. Constantem enim quendam volumus sedatum gravem, omnia humana prementem, illum, quem magnanimum & fortem virum dicimus. Ib. 28, 61.

Ligeledes staar naturligtvis Indikativ, naar Relativet er Prædikatsnomen (quod, qualis, quantus), fordi en Besskaffenhed da bestemmes ved Henvisning til den samme Besskaffenheds anerkjendte Forekomst under andre Forhold: Quum tales homines vides, qualis tu es, o. l.

Reglerne kunne altsaa fremstilles saaledes:

I Indikativ staar en relativ Sætning, naar den tjener til at bestemme et Substantiv, der udtrykker noget Individuelt, ved at henvise til Forhold, under hvilke det har været Gjenstand for Sagttagelse;

I Konjunktiv derimod, naar den udtrykker en Besskaffenhed (Følgen af en Besskaffenhed) ved et generelt Begreb *). En saadan Sætning forekommer:

*) Den hjælper saaledes i visse Tilfælde Latinen over den Mangel, at den ikke har nogen ubestemt Artikkel.

1. I umiddelbar Attribution (med eller uden *Relat*): Utendum est ea liberalitate, quæ prosit amicis, noceat nemini. Cic. off. I. 14. Diodorus, homo frugi & diligens, qui sua servare vellet, propinquo suo scribit etc. C. Verr. II. IV. 18. 39. Pecuniam petis. Quam? Utrum, quæ tibi ex societate debeatur, an quæ ex liberalitate hujus promissa sit & ostentata? C. Rosc. com. 6. Dg= faa uden *Substantiv*, selv *substantivisk*; dertil hører *Konstruktionen* efter *Komparativ*: major quam qui: major sum, quam cui possit fortuna nocere. Ov. met. VI 195.

Her ved er dog den Bemærkning at gøre, at det *Bihensyn*, at den i *Bisætningen* indeholdte *Forestilling* er foranlediget af og svarer til en virkelig *Kjendsgjerning*, ofte bevirker, at den ikke har *Konjunktiv*, som den regelmæssig burde, men *Indikativ*. Saal. Cic. ad Qv. I, 1. 4. Neque enim ejusmodi partem reipbl. geris, in qua fortuna dominetur, sed in qua plurimum possit ratio & diligentia. Her har dette *Bihensyn* ikke kunnet gøre sig gjældende i den sidste *Bisætning*, fordi *Sideordningen* med den første bidrager til at vedligeholde den oprindelige *Form*. Men umiddelbar efter hedder det: Nunc vero ea pars reipbl. tibi commissa est, in qua aut nullam aut perexiguam partem fortuna tenet & quæ mihi tota in tua virtute posita esse videatur. De i *Sætti*. ovfr. in qua plurimum ratio etc. og her in qua aut nullam etc. indeholdte *Forestillinger* ere ikke alene ensartede, men enslydige, og Grunden til *Indikativet* i den sidste er, at *Hensynet* til det faktiske *Forhold* her er trængt ind, hvilket ikke havde kunnet ske i den første. Videatur i det sidste *Exempel* er visseelig kun et *potentialt Konj.* = crediderim, fordi Cic. ikke vil udtale sig med altfor stor *Bestemthed* om, hvad han kunde vente sig af

Broderens virtus og moderatio, og Lambins Konjektur teneat saaledes overflødig. Efr. fremdeles ibid. 28. Præsertim in ea vita atque iis rebus gestis etc.

Herhen hører de Tilfælde, hvori en saadan Sætning bruges for at udfylde Begrebet af et ubestemt, negtende, spørgende Pronom., et tællende Adjektiv, ogsaa uden noget Slags Korrelat (altsaa substantivist) og det ikke blot efter est, reperitur o. l. men ved ethvert hvilket som helst Prædikat: Quis navigavit, qui non se aut mortis periculo aut servitutis committeret? C. Man. XI. Oportet quisque reliquos, qui rempbl. vidisset. Tac. ann. I. 3. Nemo est orator, qui se Demostheni similem esse nolit. Cic Brut. 6. — Med relativt Adverb. cur, quare og quod (Hens. affus.) for propter quam, quod ved causa ratio argumentum l. Sml. Incidunt sæpe multæ causæ, quæ conturbent animos utilitatis specie (= cur conturbentur) Cic. off. III. 10. Andre relative Adverbier, som kunne indtræde istedetfor en oblik Kasus af Pron. ere quum, ubi, quo, unde, f. Ex. Utinam diem illum videam quum (o: quo) tibi gratias agam. Fuit tempus, quum rura colerent homines.

Paa Tingens Beskaffenhed beroer ogsaa dens Bekvemhed for et vist Siemed: Nihil amplius habeo, quod dicam; nullos jam amicos habet, quibus fidat. Quodque canas, vates, accipe, dixit, opus. Ov. am. I. 24. Hæc quoque terra potest, quod ames, dare. Ov. met. VII 24. Dette udtrykkes bestemtere ved at indskyde foran Relativsætningen et idoneus est. dignus (indignus) idoneum quod dicam — dignos quibus fidat — idoneum quod canas — dignum quod ames; opportunus: flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges devehantur. Liv. V. 54.; aptus. Til disse Adjektiver staar da Bisætningen appositionelt omskrivende, ikke adverbialt udfyldende.

2. Som Prædikatsnomen; da gaar i Regelen et demonstrativt Pron. forud for ligesom at henpege paa Sætningens Indhold: Nomen legati ejusmodi esse debet, quod non modo inter sociorum jura, sed etiam inter hostium tela incolume versetur. Nulla acies humani ingenii tanta est, quæ penetrare in coelum, terram intrare possit. Innocentia talis affectio animi est, quæ noceat nemini. Som i disse Exempler kan altsaa det demonstrative Korrelat til qui, quæ, quod være et adjektivisk Pronom., talis, tantus, ejusmodi; men her fiunder en Ellipse Sted, da is qui, talis qualis etc. ere de regelmæssige Korrelater, og det skulde fuldstændig hebde ejusmodi, cujusmodi est id, tanta, quanta est ea, talis, qualis est ea. At forklare Relativet ved at opløse det i ut is etc. og endnu mere ved at sige at det staar istedetfor en saadan Adverbialsætning, er at statuere et bagvendt Forhold; thi ut er endnu mindre, end qui, disse Demonstrativers regelmæssige Korrelat, og naar det bruges i dette Forhold, hvoer det paa en videre Udvikling af den samme elliptiske Sprogbrug, som senere skal vides.

Ofte tjener en saadan Relativsætning i Konjunktiv til Omskrivning og Udvidelse af en ved et Adjektiv udtrykt Prædikatsforestilling, som forudskikkes. Ved de ovfr. nævnte dignus, idoneus etc. sker dette ligefrem; ved andre Adjektiver saaledes, at de ved at forbindes med et demonstrativt Adverb, sædv. tam, ligesom optager i sig et demonstrativt Element, hvorved de selv henviser til den følgende i Relativsætningen givne Udvikling af Forestillingen: Nulla gens tam fera, nemo omnium tam immanis est, cujus mentem non imbuerit deorum opinio. Det vil fremdeles være urigtigt, at forklare cujus og Konjunktiven ved at opløse cujus i ut ejus, da samme Ellipse er tilstede, som

ovenfor paavist ved talis tantus etc. altsaa, tam immanis, quam immanis (putandus) est is, cujus.

3. Ligesom et Adjektiv eller Particip kan være appositionelt Attribut og ved dette sit Forhold være Udtryk for en kausal Bestemmelse, uden at dette er betegnet ved nogen særegen Form, saaledes kan det samme være Tilfælde med Relativsætningen: Lenis a te et facilis existimari debeo, qui nihil de his rebus tecum expostulem Cic. div. V. 2. Naar nu dette Forhold paa Latin betegnes derved, at Relativsætningen staar i Konjunktiv, saa kommer dette ikke deraf, at Konjunktiven som Modus har nogen særegen Gyde til at udtrykke Kausalitet, men deraf at enhver Sætningen af Kausalitet beroer paa en generel Dom. I den Sætning: Jeg, som har reist saa meget, maa vide det bedre, maa Kausalforholdet imellem de to Sætninger bero paa den almindelige Dom: at reise meget har en saadan bedre Indsigt tilfølg. Smidlertid kan man, ligesom paa Norsk, saa og paa Latin lade være at betegne dette, d. v. s. Relativsætningen kan staa i Indikativ og kun udtrykke det som et Faktum, der knytter sig til Individet, jeg, at jeg har reist meget; Kausalforholdet vil Enhver af sig selv forstaa. Ego, qui tantum peregrinatus sum, melius scire debeo (putandus sum). Saaledes Curt. IV. 1. Vos macte virtute estote, qui primum intellexistis etc. Ter. Andr. IV. 1. 22. Heu me miserum, qui tuum animum ex meo spectavi animo. Men man kan ogsaa forene i et Udtryk den individuelle Dom med den generelle, og derved ligesom bringe Kausalforholdet nærmere for Bevidstheden, idet man sætter Relativsætn. som appositionelt Attribut til Subjektet. Meningen bliver nemlig da: Jeg — (som) en Mand, der har reist saa meget, maa vide det bedre. Ego is sum, qui tantum peregrinatus sim, ideoque etc. For strax at møde en Indvending, som jeg efter den

almindelige Fremstillingsmaade kan tænke mig mulig, nemlig, at det at have veist altid kun bliver en ydre Omstændighed, der ikke afficerer Begrebet Mand, og at det saaledes snarere er en Omstændighed, der er tilknyttet dette Begreb som en blot tænkt Forestilling, maa det være nok at gjøre opmærksom paa, at, idet det er brugt som Prædikament, er det tillige brugt generelt (kun i identiske Domme kan Prædikatsforestillingen betegne noget Individuel), og at saaledes virkelig Betsætningen udtrykker en Betskaffenhed ved "Mand" — i Forhold til hans Biden, ligesom det er en Betskaffenhed ved Biden, naar det er en saadan, der erhverves paa Meiser.

Ogsaa Grækerne bruge i saadanne Sætninger en lignende Sammenbrugging af to Udtryk, men af en anden Art, som Arist. Vesp. 1168 κακοδαίμων ἐγώ, ὅστις ἐπὶ γῆρα χίμετρον οὐδὲν λήψομαι, αἱ κακοδαίμων ὅστις — λήψεται, καὶ δὴ καὶ ἐγώ.

Paa denne Maade bruges altsaa en Relativsætning i Konjunktiv, for at betegne den Grund, paa hvilken den Talende udsiger den i Hovedsætningen indeholdte Dom; det er ogsaa saaledes fremstillet af Madvig § 366, men meget lakonisk og just ikke meget tydeligt. Hans hele Forklaring (thi at qui = quum is er kun en praktisk Veiledning) indeholdes i det i Parenthes tilføiede Exempel: Du bør gjøre det som den, der har Evne α : da du har Evne; hvorfor 'den, der har Evne' skal udtrykkes i Konjunktiv, siges ikke, da der endogsaa mangler en, som det synes, høist fornudden Henvisning til § 364.

Stulti sumus, qui Africanum, Pompejum, nosmet ipsos cum P. Clodio conferre audeamus. Cic. Mil. 8. 20. Caninius fuit mirifica vigilantia, qui suo toto consulatione somnum non viderit. Fam. VII. 30. 1. O fortunate adolescens, qui tuæ virtutis præconem Homerum invenerit.

Arch. 10. 24. Saafremt Subjektet ikke er udtrykt med et særegt Ord, men ligger i Verbet, saa fremtræder det egentlige Forhold tydeligere, idet nemlig da et Substantiv, generelt brugt, indskydes foran Bisætningen: Homo domi suæ nobilissimus, qui vos de religione sua et dignitate vere existimare maxime vellet, primo dixit etc. Som en Mand der etc., saasom han var en Mand, der etc. Verr. IV. 16.

Endnu bestemtere udtrykkes dette prædikative Forhold som et kausalt ved Tilspøiselsen af ut, utpote, quippe, ligesom det kan ske ved et enkelt Adjektiv eller Particip. Noget anderledes, — direkte sammenlignende — men netop betegnende for den Maade, hvorpaa Relativsætningen maa opfattes: Prima luce sic e castris proficiscuntur ut quibus esset persvasum etc. Cæs. b. G. V. 31. som Folk, der vare overbeviste etc.

Naar der angives en Væbskaffenhed, paa Grund af hvilken man skulde vente det Mødsatte, af hvad der udsiges i Hovedsætn., — hvad der ved det enkelte Adjektiv eller Partic. kan betegnes ved et tilføjet quamquam — saa er Forholdet det samme: Ego, qui sero ac leviter Græcas literas attigissem, tamen, quum in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures ibi dies sum commoratus: quamquam homo eram, qui — attigissem.

4. Hvis fremdeles Hovedsætningens Subjekt betegner et med Bevidsthed handlende Væsen, saa maa ogsaa i det Væsentlige det hele Prædikate, med alle de derhen hørende Bestemmelser kunne henføres til denne Subjektets Bevidsthed og følgelig ogsaa de Relativsætninger, der paa anførte Maade staa i Konjunktiv. Derved kommer disse til at udtrykke en Tanke hos Subjektet; hvis denne indeholder en Grund, saa vil den fremstille sig som Subjektets Grund: Homo, qui semper hospitalissimus amicissimusque no-

strorum hominum existimatus esset, noluit videri ipsum illum Rubrium invitus in domum suam accepisse. Verr. II. I. 65. uden at dette nødvendig behøver at være saa: Iste, qui una cupiditate raperetur, totum illius postulatum et causam neglexit, hvor den udtrykker den Grund, hvoraf C. forklarer sig hans Fremgangsmaade.

Svarende til de Sætninger, der udtrykke en Befremthed for et vist Siemed, vil Relativsætningen da komme til at udtrykke en Bestemmelse (det, hvortil Noget er bestemt) eller som appositionelt Attribut til Objektet og i passiviske Sætninger til Subjektet, en Hensigt: Clusini legatos Romanam miserunt, qui pacem orarent. Det er da egentlig til Appositionsforholdet at Forestillingen om en Hensigt knytter sig, (Sml. Consulem aliquem designare, legatum, oratorem aliquem mittere, til Konsul, som Gesandt, for at tale).

Paa disse Bisætninger er det saaledes, at den Definition passer, som Madv. v. A. give paa Konjunktiven selv. Denne Modus betegner Muligheden af den Forbindelse mellem Subjekt og Prædikat, af hvilken man danner sig Forestillingen om en Beskaffenhed, eller rettere, i hvilken en Beskaffenhed tænkes at aabenbare sig. Men den ved en saadan Bisætning omskrevne Forestilling bliver en subjektiv, i Modsætning til den objektive Henviisning til en Kjendsgjerning der indeholdes i en Relativsætning i Indikativ.

5. I Hovedsætningen faar en saadan Tankens Almindelighed ikke noget særegt Udtryk, og det vilde ogsaa være vanskeligt at sige, hvori dette skulde bestaa. Sproget har jo ingen Tidsform for det Almindelige, — den maatte da omfatte baade Nutid, Fortid og Fremtid eller rettere være en finit Modusform uden Tidsbestemmelse. Som oftest behjælper man sig med Præsens, Grækerne

bruge ofte *Horist*, hvorved man betegner et *Tidsmoment* og underforstaar de øvrige. Dette kommer naturligen deraf, at *Tænkningens* generaliserende *Arbejde* foregaar saa let og ubemærket, at ingen *Forskjel* paatrænger sig. Men deraf er det igjen let forklarligt, at en *Relativsætning* som *Del* af en saadan *Tanke* ikke faar nogen særegen *Form*, men udtrykkes ligesaa objektivt som *Hovedsætningen*. Naar det saaledes *Cic. Cluent. 21*, hedder: *minus enim stultus est is, cui nihil in mentem venit, quam ille, qui, quod stulte alteri in mentem venit, comprobat*, saa er dette udtrykt, som en bestemte *Personligheder* i et bestemt *Tidsmoment* stod *Taleren* for *Die*, og dernæst *Satsen* ved en stiltiende *Induktion* var udvidet til alle lignende *Personligheder* til alle *Tider*. Alle disse *Begrebsomskrivninger* *cui - venit, qui comprobat, quod - venit*, have altsaa kun *Gyldighed* som *Forestillinger* hos den *Talende*, om de end hvile paa *Forudsætningen* om en *Realitet*. At forøvrigt denne *Udtrykksmaade* ikke beroer paa nogen *logisk Nødvendighed*, men kun paa en særegen *Retning*, som *Sprogbru- gen* har taget, viser *Grækerne*s *Sprogbrug*, som med *Judikativ* i *Hovedsætningen*, danner *Bisætningen* med *αν* og *Konj.*: *ελασσον γὰρ μᾶρὸς ἐστι, ᾧ αν ουδέν ἐς φρένα ἐκνήται* ell. lign. (*Plaut. Truc. V. 2. 3. Ut ut illud acceptum sit, prius quod perdidit, hoc addam insuper*).

Paa denne *Maade* staa *regelmæssig Judikativ* i *Bisætninger* med *quisquis*, hvad enten man vil antage dette fremstaaet ved *Sammensætning* af et ubest. og et rel. *Pron.* eller af to relat. ligesom paa *Oldnorsk* *hvarr sem, hval sem*, og *quicumque, huf.* af *qui cumque*. Denne sidste *Del* af *Smsætn.* er hos *Freund* forklaret paa en *Maade*, som ikke giver en rigtig *Opfatning* af *Ordets* *Betydning*, idet han vel udleder det af *cum - que*, men forklarer = *wie, wann auch, wie, wann auch immer*; dette er *utcum-*

que, quandocumque. Ligefom quisque af qui bethder enhver, faaledes cumque af quum til enhver Tid og i sine Forbindelser med relative Pron. og Adv. svarer det aldeles til det tydske auch immer, nur immer, quicumque altsaa wer nur immer, Norst i - (gl. æ -, e -) hvo, ihvad. Ligefaa naturligtvis i de ved de tilsvarende relative Adverbier dannede Adverbialsætninger og som jeg nedenfor vil forsøge at paavise, rimeligtvis ogsaa i Betingelsesætningerne.

Derimod gjør den generelle (og derved subjektive) Karakter ved disse Bisætninger sig faaledes gjældende at de udfræve Konjunktiv, naar de høre til et Udtryk, som allerede har denne Karakter af Almindelighed. Saaledes naar de ere afhængige af 1) en anden relat. Bisætning i Konjunktiv: Et est quisquam, qui quum hæc cognoverit, suspicari possit? Cic. Cluent. 10. 30. Nec promissa servanda sunt ea, quæ sint iis, quibus promiseris, inutilia. off. I, 10 og sammest. flere lign. 2) af en Infinitiv: Sed quum esset hoc illi proposita conditio, — accusare, quoquo modo posset, quam illo modo emori maluit. Cluent. 14. Quemadmodum turpe est scribere, quod non debeat, sic improbum est non referre, quod debeas. Rosc. com. I. Sapientissimum enim dicunt esse eum, cui quod opus sit ipsi veniat in mentem; proxime accedere, qui alterius bene inventis obtemperet. Cluent. 31, 88. 3) af en potential Konj.: Quis eum deligat quem metuat? Qui videret, urbem captam diceret. (Madv. § 350). 4) af en konditional Sætning i Konj.; da indvirker ogsaa det for disse Sætninger særegne Tidsforhold paa Bisætn. 5) af en indirekt Spørgesætning: Utrum illud non videatur ægre ferendum, ex quo suscepta sit agritudo. Tusc. IV. 27. Videamus quanta sint quæ a philosophia adhibeantur remedia*) ib. 27.

*) Cic. mener her saadanne Midler, som Fil. paa Grund af sit Bæ-

At her endnu kun høist uegentlig kan tales om oratio obl. viser sig deraf, at Indikativen bliver staaende i det samme Afhængighedsforhold, naar det Individuelle bestemmes ved Henvisning til et faktisk Forhold: In hanc tu igitur, tanquam in mare, quod est ventis subiectum,**) perturbationem cadere tibi dixisti videri. *ibid.* 26. Tum quum in Asia res magnas permulti amiserant, scimus Romæ solutione impedita fidem concidisse. *Man.* 7. Non dubitabo dare operam, ut te videam, quum id satis commode facere potero. *Fam.* XIII. 1. (han ligesom forudsæer Diebliffet, da det kan ske). Ut facilius intelligere possitis, iudices, ea quæ facta sunt indigniora esse, quam hæc sunt, quæ dicimus. *Rosc. Am.* 5. 14. Æque perfidiosum et nefarium est fidem frangere, quæ vitam continet, et pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit, et socium fallere, qui se in negotio conjunxit. *Rosc. com.* 6.

6. Oratio obliqua. Vi have ovenfor seet, hvorledes en Bisætning tilligemed det Prædikativ, hvortil den hører, tænkes at indgaa i Subjektets Bevidsthed. For at dette skal kunne ske, maa den have den generelle Karakter, der betegnes ved Konjunktiv. Skal nemlig Noget bestemmes ved en dertil knyttet Kjendsgjerning, og dette sker fra den Talendes eget Standpunkt, saa maa Bisætningen staa i Indikativ, og omvendt kan en Bisætn. i Ind. ikke komme til at udtrykke en Forestilling hos nogen Anden, end den Talende selv. Sker det derimod for den Omtaltes Regning, saa maa Grunden dertil i Regelen være den, at et saadant Moment er mo-

sen maa tænkes at anvende. Der kunde ogsaa staa adhibentur, hvis han vilde henvisse til de Midler, som ere fremstillede i Systemerne; men at dette ikke er Meningen, viser Fortsættelsen: Est emin quædam etc.

***) I Havet, der er udsat for Vindene; mare — quod sit subiectum vilde være et (saadant) Hav, som etc.

tiverende for den om ham udsagte Handling og ikke som i første Tilfælde, blot udsagt for at identificere det omtalte Individuelle. Dette ligger med Nødvendighed i Tænkningens og Sprogets Økonomi. I et Exempel som *Imperator militi, qui primus in muros escenderat, coronam auream donavit* er militi det enkelte Individ, bestemt fra den Talendes Standpunkt ved den i Bisætningen angivne Kjendsgjerning; stod der *escendisset*, kunde det ingen anden Betydning have, end at Udsagnet refereredes til det almindelige Forhold inellem to saadanne Udsagn som dets Grund (cfr. pp. 17, 18.). *Casum illum doluit, qui tam multas miserias attulerat*, vilde blot identificere det enkelte Tilfælde, der var Gjenstand for Subjektets Sorg; *qui attulisset* vilde nærmere udtrykke Sorgens Grund paa samme Maade, som naar vi paa Norsk, om der end menes og paapeges et bestemt Tilfælde, udtrykke os generelt ved at bruge den ubestemte Artikkel: Han sørgede over et Tilfælde, der havde foranlediget saa mange Ulykker. Egentlig beror altsaa det Hele derpaa, at en saadan Sætning er sammenbraget af et dobbelt Udtryk: *casum illum doluit* — (talem) *casum*, qui etc. han sørgede over denne Ulykke — en (saadan) Ulykke, som etc.) og at dette generelle Udtryk af en Beskaffenhed, paa samme Tid som den i Sætningsforbindelsen bliver motiverende, er den eneste Form hvorunder en Bisætning kan tænkes at indgaa i Subjektets Bevidsthed, forsaavidt dette er forskjelligt fra den Talende.

Hvis paa den anden Side det afhængige Begreb, som bestemmes i en Relativsætning, allerede er ubestemt, saa kan der ikke blive Spørgsmaal om andre Modus end Konjunktiv. Her skal nemlig da udtrykkes et ubestemt Individ af kun subjektiv Gyldighed, bestemt ved en Handling eller i det Hele et Forhold, som kun er tilstede for Subjektets egen Forestilling; men dertil har Sproget, der ikke engang

besidder nogen ubestemt Artikkel, intet andet Middel end at udtrykke et (ubestemt) Individ af en saadan særegen Art eller Betskaffenhed, d. v. s. bestemt ved en Rel.sætn. i Konj.

Naar man nu til disse to Forekomster af denne Bisætning, fører den næst foran omtalte (5), hvorved ogsaa ofte Sammenhængen medfører at den maa henføres til et omtalt eller tænkt Subjekts Forestilling (cfr. de anførte Exempler), saa er dermed Overgangen til oratio obliqua givet. Det gaar ofte saaledes i Sætningsdannelsen, at den Sætningsform, som paa Grund af Tankesammenhængen stadig medfører en Bisætning, ogsaa mekanisk optager denne i sig og gaar over til at blive et Udtryk blot for denne, og dette er in casu Tilfældet efter vb. sentiendi (affectuum) og declarandi, samt dem, der ved Analogier antage den samme Konstruktion med acc. c. inf. De øvrige til or. obl. henregnede Former af Bisætn. i Konj. er det egentlig ikke, idet de indgaa under en af de ovenfor fremstillede Kategorier; men danne vistnok Overgangen til den.

Dette maa vel indrømmes at være den eneste rimelige Maade, hvorpaa Konjunktiven i Bisætningen kan komme til at være Tegnet paa, at denne udtrykker en Forestilling hos en Anden end den Talende selv. Sproget har fra først af kun været Udtryk for den Talendes egne Forestillinger; paa en saadan Grund maa alle Talens Former forklares. Det kan ikke tænkes, at Sproget har oprindeligt dannet sig særskilte Former for at udtrykke Andres Forestillinger; ja det er endog ogsaa usandsynligt, at det kan have haft nogen oprindeligt Form for at udtrykke den Talendes subjektive Forestilling i Modsetning til det objektive Erfarede. For den primitive Tænkning fremstiller sig alle Forestillinger lige objektive; først efterfølgende den udvikler sig, vil den dels skabe sig nye Former dels benytte de allerede forhaandenværende

til at udtrykke mere abstrakt Tænkforhold. Ia Formerne ville vel i Regelen være fundne, før man egentlig er sig bevidst, hvad man dermed har villet udtrykke, saa at den bevidste Distinktion først kommer bagefter. Saaledes maa Latinen tænkes at have brugt den konjunktiviske Bisætning til at udtrykke den mulige Forestilling, før man var sig bevidst at man derved gjorde en bestemt Forskjel paa det subjektivt Tænkte og det objektivt Erfarede; ligeledes at have brugt dette Udtryk for det subjektivt Tænkte saaledes, at det udgjorde en Del af en Andens (Omtaltes) Forestilling, før man forstod, at man derved havde dannet sig en Form for or. obl.

Denne udvikler sig nu i en dobbelt Række af Sætningsformer, der begge have tabt sin oprindelige Karakter, aec. e. inf. forsaavidt som den opfattes som en Sætningsform, medens den egentlig kun, ligesom det appositionelle faktitive Forhold, er en særegen Form for Objektet efter visse Verbalforestillinger, den konjunktiviske Bisætning, forsaavidt som den tager Konjunktiven med sig overalt, uden Hensyn til de særegne Tænkemodifikationer, som den oprindelig skulde betegne. Dermed kan man sige, at Konjunktiven har gennemløbet sin Udviklingsgang og er bleven stereotyp. Det gjælder paa dette Trin ikke at give Tanken et særegt modificeret Udtryk, men dels at gjenfinde denne Modifikation i det stereotype Udtryk (Forskjellen mellem den indikativiske og konjunktiviske Relativsætning er borte, den potentiale, hortative, concessive, deliberative Konjunktiv har Intet, der adskiller dem fra enhver anden Sætningsform, der ogsaa udtrykkes med Konj.), dels at finde nye omskrivende Former for en saadan Tanke, der i or. recta udtrykkes ved Konjunktiv (Omskrivningen med fut. parl. pas.)

Adverbiale Bisætninger

ere i Regelen relativiske og de saakaldte Konjunktioner relative Adverbier. Kun er der den Særegenhed ved dem, at de have meget let ved at aflægge sin oprindelige Betydning, hvis man ellers kan tale om Betydning ved blotte og bare Formord. Ialsald have de som saadanne to Funktioner, idet de baade ved sit pronominale Ordstof tjene som Sætningernes Forbindelsesled og ved sin Endelse (oprindelig Kasusendelse) eller Sammensætning (svarende til et ved Præpositioner udtrykt Forhold) udtrykke et særeget Forhold (Num, Tid, Marsag etc.) ved Prædiketet. Det er denne sidste Funktion, som tilsidst i mange Stykker viser sig nærsentlig, og som derfor taber sig eller gaar over i andre; saaledes ut, ubi til at betegne Tid, quum til at udtrykke det Identiske i to Sætninger, som quum in portum dico, in urbem dico. Cic. Verr. V. 37. Præclare facis, quum et eorum tenes memoriam et puerum diligis. sin. III. 2. 9. Ligeledes fremtræde de ved Tankens forkortede Udtryk i mange Forbindelser, hvor den regelmæssige Relativitet ikke kan paavises uden i længere Omkrivninger f. Ex. Quum penes unum est omnium summa rerum, regem illum unum vocamus et regnum ejus rei statum. Cic. rep. I. 26. d. e. quum penes unum est o. f. v., illum unum penes quem tum est, regem vocamus et regnum ejus rei, quæ tum est, statum. Men derved bliver det ogsaa let forklarligt, at under Periodebygningens Udvikling undertiden Sidsenhensyn og andre Analogier gjøre sig gjældende og føre Konstruktionen bort fra den oprindelige Bane, dels ogsaa at enkelte af disse Adverbier indtræde i Funktioner, hvor det er vanskeligt at igjensinde den oprindelige Analogi, om end Sprogtakten siger os, at den er tilstede.

Det ligger ikke i denne Afhandling's Hensigt, ligesom jeg heller ikke vil paatage mig det med Sikkerhed, at gjen-

nemgaa de mange Detailspørgsmaal, hvorom her kunde blive Tale. Jeg vil kun gjennemgaa nogle Hovedpunkter for at godtgjøre, at Konjunktiven, i Adverbialsætningen er af samme Natur, som jeg har eftervist i den adjektiviske, men ogsaa at den blot høre Analogi bevirker Afvigelser, hvori man altsaa ikke maa søge efter Konjunktivens Grundbetydning.

Derhos vil jeg kortelig bemærke, at det kun leder til Forvirring i de grammatiske Begreber, naar man ialmindelighed betegner de relative Adverbier da, naar deres pronominale Natur ikke strax springer i Øinene, som Konjunktioner. Saalænge Bisætningen er adverbial, bør vel ogsaa det relative Adverb. betegnes som saadant, og Benævnelsen Konjunktion (Sætningskonjunktion) forbeholdes quod og ut (ne, quominus, quin), naar de indlede den substantiviske Bisætning, hvorom Mere senere.

Quum har sine Korrelater nunc (præs.) og tum (præt. & fut.) af hvilke det første svarer til hic, det andet til is og ille (hoc, eo, illo tempore). Det bruges ligesom qui med Indikativ, naar den i Bisætningen indeholdte Tidsbestemmelse er et vist givet Tidspunkt, bestemt ved en paa samme stedfunden Kjendsgjerning (P. 14). Sfr. Krügers Lat. Gram. 623. b. a.

At Indikativ staar i saadanne Bisætninger, der betegne en Handling eller Tilstand, der indtraadte eller fandt Sted ved det i Hovedsætningen forud angivne Tidspunkt, følger ligefrem deraf, at quum da kun formaliter er Relativ, men i Virkeligheden enstydigt med et Demonstrativ og uden Forandring i Sætningernes Forhold kan ubelades eller ombyttes med que, at Prædikates Form kan være baade Imperfektum, Perfekt. histor., Præsens histor. og Infinitiv. histor.

Især ved quum er det vanskeligt, rationelt at begrunde den forskjellige Anvendelse af Modus, da den ofte synes

at bero paa Tilfældighed og Sprogtime. Saaledes er det at bemærke, at, naar Tidsforholdet er præsentielt og futurist, staar oftest Indikativ, hvor man skulde vente Konjunktiv, medens ved Præteritum det omvendte er Tilfældet. Dog ere Analogierne med de adjektiviske Bisætninger i mange Tilfælde store nok, til at man som Hovedregel maa erkjende den samme Grund til Konjunktiven. At quum med Konj. ligefrem staar istedetfor quo, refererende sig til et ubestemt Substantiv, er ovenfor bemærket (p. 15). Der næst staar Sætningen med quum ligesom den adjektiviske Bisætning (p. 17) i Konjunktiv, naar Forholdet imellem begge Sætningers Indhold hviler paa en generel Dom. Her er det, at Partikkelen tilhyneladende begynder at opgive sin Tidsbetydning, det som Grammatikerne betegne ved ikke længere at lade den gjælde for Relativum, men kalde den Konjunktion; ogsaa vil man i de færreste Tilfælde kunne eftervise noget Korrelationsforhold til tum. Men det første følger simpelthen deraf, at quum, der maa betegne Tidsforestillingen konkret, og som Relativ med Konjunktiv maa udtrykke en Beskaffenhed, kommer til at udtrykke en ubestemt konkret Tid af en vis Beskaffenhed, altsaa bliver identisk med: under saadanne Omstændigheder, at, og Korrelatet tum maa da falde bort, ligesom i analoge Tilfælde is falder bort foran qui, hvor det ikke er nødvendigt for at betegne Bisætningens Kasus. Særdeles oplysende er følgende, Cic. Rose. Am. 7. 18. Nam quum hic S. Roseius esset Ameriæ, T. autem iste Roseius; quum hic filius assiduus in prædiis esset, quumque se voluntate patris rei familiari vitæque rusticæ dedisset; iste autem frequens Romæ esset: occiditur ad balneas Palatinas S. Roseius. Der er Meningen ikke at bestemme nærmere Tidspunktet, paa hvilket R. blev dræbt; dette vilde bedst være skeet ved Angivelse af Dag og Time, som jo var bekendt.

Derimod angives Forholdenes almindelige Beskaffenhed, for deraf at drage Slutninger om Mordets Anstiftere. Ligesaa: An quod adolescens præsili, quum etiam errare cum excusatione possem, id nunc ætate præcipitata commutem = ea ætate, qua — possem, adolescens, qui possem. Cic. Fam. XI. 28.

Ligesom den adjektiviske Bisætning kommer Sætn. med quum til at indeholde den Grund hvorpaa den Talende udfører sin Dom: Neque enim mirum, quum eodem tempore et ea quæ præterita sunt et ea quæ instare videntur præparet etc. etc. ib. 8. 22. Det er nemlig intet Under, om Et og Andet indgaar hans Opmærksomhed, under saadanne Omstændigheder, eller naar Forholdene ere af den Beskaffenhed, at sc. quum præsertim tam multi occupationem ejus observent tempusque aucupentur, ut simul atque ille despexerit aliquid hujuscemodi moliantur : isærdeleshed under saadanne Forhold = tali præsertim suorum importunitate, qua — observent etc.

Ligeledes til at udtrykke saadanne Omstændigheder, paa Grund af hvilke man skulde vente noget Andet: Quum jam proscriptionis mentio nulla fieret et quum etiam, qui antea metuerant, redirent —, nomen refertur in tabulas Sexti Roscii. ib. 8. 21. = tempore tam remissæ jam severitatis, quo — fieret — redirent. Modsatningen ligger deri, at Rosciernes Handling er stillet sammen med saadanne Tidsforhold.

Men ofte træder, naar en saadan Sætn. bliver afhængig af et Præteritum, den almindelige Dom, hvorpaa Forestillingen om en Kausalforbindelse hviler, mere i Baggrunden, indtil endelig quum med Superf. og Plusqv. Konj. bruges for at betegne blot det ydre Sammenhængsforhold imellem to Begivenheder, dog saaledes at Bisætn. paa en

mere eller mindre tydelig Maade betegner en Foranledning til det i Hovedsætningen udsagte.

Naar forøvrigt hint Kausalforhold hyppig i Præsens ikke betegnes ved Konjunktiv, men Tidsbestemmelsen sættes blot og bar, som: *Quum in Mælii familiaritatem venisti, gaudeo.* Cic. Fam. VII 15., saa er her atter Anledning til at gjentage en ovenfor gjort Bemærkning, at det giver Udtrykket en større Energi, naar den logiske Sammenhæng ikke betegnes, som, naar man siger: Er du nu lykkelig? istedetfor: Er du lykkelig over at dette er hændet? Dernæst har denne Indikativ ogsaa sin Analogi i de adjektiviske Bisætninger: *Quare habeo gratiam Trebatio familiari nostro, qui mihi dedit causam harum literarum.* Cic. Fam. XI. 27.

Ligeledes gjør sig ved *quando, quandoquidem, quoniam* kun Tidsforholdet imellem to Fakta gjældende, saa at de altid staa med Indikativ (udenfor oratio obl.), og ere saaledes særdeles fremtrædende Exempler paa, hvorledes relative Adverbier gaa over i andre Funktioner.

Quod og *quia* danne egentlig en ganske særegen Ordklasse idet de vistnok ere opstaaede af det relative Pronomen, men ved en Konstruktionsellipse (*eo quod est, propterea, quia* (∴: *quæ*) *sunt*), ikke ved Afledning. Dog føie de sig saa aldeles efter den adverbiale Bisætnings Natur, at tydelig nok Romerne selv ikke have gjort nogen Forskjel imellem dem og de øvrige relative Adverbier. Naar saaledes en Marsagsætning efter en Nægtelse staar i Konjunktiv, er dette Tegnet paa, at den er af en generel Natur. Men da Romerne følte, at en saadan Brug stod i Strid med Partiklernes Oprindelse, som hentyder paa noget bestemt faktisk Tilværende, forsøgte de ogsaa i Formen at frembringe den samme Korrelation som ved de øvrige Relativer, ved et Slags Attraktion; saaledes dannede de *eo, quo*, idet det sidste maatte rette sig efter det Første,

som havde den mest adverbiale Form. Hvis man vilde forsøge paa at gjengive Korrelationen, maatte man ialfald tage sin Tilflugt til en brachylogisk eller elliptisk Tankevending, saa man dog ogsaa kunde tænke, har foresvæbet Romerne, da en saadan blot og bar ydre Attraktion kunde synes ikke tilstrækkelig motiveret. Non soleo temere contra Stoicos disputare: non quo illis admodum assentiar; sed pudore impediatur. C. sin. IV. 1. — ikke af en saadan Grund som maatte medføre, at, d. v. s. hveraf man maatte slutte, at ic. *) I Forbigaaende bemærkes her, at Madv. Regel § 357 b giver Anledning til Misforstaaelse, idet den synes at medføre, at Indikativ ikke kan staa efter non, quod i noget Tilfælde. Sml. Krüger 638 Anm. 2 a.

Ut med Korrelat ita (sic), er modalst Adverb., ligesom, saaledes = paa den Maade, paa hvilken; ofte gaar det over fra at betegne en objektiv modal Korrelation (imellem to Dommes Indhold) til at betegne en subjektiv (imellem de to Dommes Forhold til den Talendes Bevidsthed), f. Ex. ligesom Gud har skabt Verden, saaledes opholder han den ogsaa, hvilket ikke vil sige, at Gud opholder paa samme Maade, som han skaber, men at jeg ved det Ene med samme Vished, som det Andet. Saaledes ogsaa ved Modfættninger: ut magno studio, ita successu parvo laborat. Det Særegne ved ut er imidlertid den Maade, hvorpaa det gaar over til at bethyde at, først i adverbiale Sætninger, dernæst i substantiviske. Sammenhængen imellem denne forskjellige Brug af Partikkelen er vel i Almindelighed stiltiende antagen, men ligesaa almindeligt baade i Grammatikker og Lexika stiltiende overladt til sig selv. Overgangene ere dog ikke saa vanskelige at følge, naar man sammenhol-

*) Denne Tankevending vilde ikke være uden Analogi i andre Forbindelser f. Ex. non tamen hæc mea oratio ejusmodi est, ut te in tuos aut durum esse nimium aut suspiciosum velim; ut = hvorfra du maatte antage at ic. C. Qv. fr. I. 1. 14.

der dem med de tilsvarende Former af den adjektiviske Bisætning. Saaledes ut consecutivum:

Ita castra communiverunt, ut nullus aditus hostibus pateret; cfr. Talis erat castrorum situs, qui unum aditum hostibus daret. Ita omnia præparaverat, ut nullo adversario perfugium esset; cfr. Talis præparatio omnium erat, quæ nullo adversariis perfugium daret.

Ingen kan her miskjende den fuldkomne Overensstemmelse; ita — ut er i disse to Sætninger intet Andet end tali communitio, qua — tali præparatione, qua.

Ut finale er intet Andet end ut consecutivum; men det antager et særeget Præg derved, at Hovedsætningens Subjekt tænkes handlende med Bevidsthed, saaat den i Bisætningen udtrykte Bestemmelse ved Prædiketet med dette gaar ind i denne Subjektets Bevidsthed. Derved bliver Følgen den bevidste, forud beregnede Følge af en Handling, altsaa Hensigt. Smidlertid er dog Korrelationen noget anderledes at bestemme. Siger jeg ita agendum est (talis ordo actionum adhibendus est, Cic.) ut omnia inter se cohæreant, saa udtrykker denne Bisætning en beregnet Følge af en Bestaffenhed ved Handlingens Maade*), men alligevel ingen Hensigt. Naar det derimod hedder: Hi omnes Athenas se contulerunt, ut patriam recuperare niterentur (Nep. Pelop. 2.), saa gjentager ut i Bisætningen den hele Handling se contulerunt som den Maade hvorpaa de kunde komme til at stræbe efter at gjenvinde Fædrelandet, og idet dette maa opfattes som en Del af den bevidste Handling, bliver det synonymt med en Hensigt. Men da ellers hvor en Verbalforestillings Indhold gjentages ved et Relativ, dette sker ved quod eller id, quod, er nærmest Bru-

*) Med usiagtig Korrelation skulde Satsen hos Cic. lyde: talis ordo actionum adhibendus est, qui omnia inter se cohærentia habeat, hvor Bisættn. da vilde udtrykke Følgen af en Bestaffenhed ved ordo.

gen af ut her at forståa, som naar quum bruges efter tempus eller ubi, unde, quo efter locus istedetfor den tilsvarende Kasus af det rel. Pron., — altsaa som et Maadens Ablativ. Derfor er det ogsaa paa hint Sted sideordnet med non quo (ikke for derved at, Midlets Abl.) otium sequerentur, sed ut — niterentur. Men heraf følger igjen at ita her ikke er det regelmæssige Korrelat til ut; det skulde egentlig være id (ubestemt brugt), men udelades paa aldeles samme Maade, som is foran en adjektivisk Relativsætning, der udtrykker en Hensigt, som misit qui responderent. At Partikkelen, efter at den paa denne Maade har vist sig skicket til at udtrykke et hyppigt tilbagevendende Forhold, ligesom stræber at emancipere sig og indtræde i nye Korrelationer f. Ex. med ideo, idcirco ligger i Sprogudviklingens Natur, og denne Stræben understøttes desuden her derved, at den samme Sætningsform i et andet Forhold, nemlig som substantivisk Bisætning, og som Objekt for den i Begreber som consilio, mente liggende transitive Forestilling optræder med samme Funktion. Ved en overfladisk Sammenligning med denne sidste Sætningsform, kunde det synes, som om Hensigtsætn. med ut var opstaaet ved en Ellipse af eo consilio, mente, lign.; men det vilde være falskt. Den ovenfor fremstillede Udvikling støttes ogsaa til Overflod af quo minus (for ne) i samme Funktion.

Til en fuldstændig Korrelation hører, at det Ord, som i Relativsætningen bestemmes, ogsaa maa forekomme i denne (som Relativ). Hvis den er af en saadan Betskaffenhed, at dens Prædikat staar i Indikativ, saa vil ingen Uregelmæssighed kunne finde Sted; naar et Begreb skal bestemmes ved Angivelsen af de Omstændigheder og Forhold, hvorunder det er bleven bekjendt, følger med Nødvendighed at det ogsaa maa finde sin Plads i Bisætningen, som angiver disse. Underledes er det med den konjunktive

vise Relativsætning. Vi have allerede seet Uregelmæssigheden begynde ved den adjektiviske, idet qui ved en Ellipse bliver Korrelat til talis, tantus, tam med et Adjektiv og saaledes gjerne kan siges at indtræde i en ny Funktion. I vort Sprog, hvor den samme elliptiske Brug ei har kunnet udvikle sig, er man i dette Tilfælde nødt til at omskrive qui med at og Demonstrativet.

Det Samme finder Sted ved ut, som fra det oprindelige Forhold til ita træder videre ud og forbinder sig med tam, tantum, adeo, usque eo etc. Man ser let Analogien i Overgangen ved et Exempel som: Non tam ferox est, ut ab incepto deterreamur, sammenl. med: Non tanta ejus ferocitas est, quæ ab incepto nos deterreat. Saaledes opgiver ut mere og mere sin Karakter som Maadesadverb, og den videre Udvikling, hvorved det ogsaa træder i Forbindelse med Pronomina, foregaar let, saa meget mere som den saaledes afvigende Brug ofte synes at bero blot paa en constructio ad sensum, der meget let lader sig føre tilbage til en aldeles regelmæssig Korrelation. Saaledes i det ovenfor anførte Ex. af Cic.: Talis ordo actionum adhibendus est, ut omnia inter se apta sint et cohæreant, istf. talis ordo etc., qui omnia inter se apta et cohærentia habeat, ell. ita agendum est, ut — cohæreant. Det er naturligvis især i saadanne Forbindelser, hvori den demonstrative Forestilling ikke i den relative Bisætning har nogen tilsvarende Betegning i et relativt Ord, at ut i denne nye Funktion viser sig som et bekvemt Forbindelsesled, som: non is vultus in illo, non ea nobilitas animo est, ut limeam fraudem. Ov. Met. XII. 44.; men siden indtræder det ogsaa ofte i Forbindelser hvori det ikke behøves, da det relative Pronomen selv kunde bruges, f. Ex. Non is es Catilina, ut te pudor a turpitudine revocarit; non

ejus generis literæ meæ sunt, ut eas temere committere audeam.

En lignende Overgang turde man finde Exempel paa, at Oldnorffen har forsøgt, som i Saga Ol. Helga c. 211: Ekki myndi þik þat dröima, er eigi myndi skyldara at vaka ok buast við hernum; havde der staaet fuldstændigt þann þat, saa vilde det ligefrem have svaret til vix id somniaveris, quo (er þann þat = quam quod) non esset magis necessarium etc., nu som det staaer bethder er d. s. f. ut, ligesaa Kongespeilet c. 37. Ok skyldi þvi hverr við þat leita, meðan hann lifði, at leifa þá nøkkura hluti eftir sik, er hans væri at göðu gelit, þegar hann felli frá, hvor þá — er þeirra, talia quorum bona esset mentio, vilde være den nægtige Korrelation, men nu, da hans er kommen isteden, er maa oversættes med at, ut, og Meningen synes at maatte suppleres: þá, er gera myndi, at hans væri etc.

En særegen Interesse har Betingelsesætningens Analyse. Hvorledes gaar det til, at en underordnet Sætning kommer til at afgive det afgjørende Moment ved Bestemmelsen af Hovedsætningens Form? Hvorledes fremkommer de underlige Tempusforhold, som her gjøre sig gjældende? Hvorledes er Bisætningens adverbiale Forhold at bestemme eller er i det hele taget dette et adverbialt Forhold, der ikke synes at indgaa under noget af de ved oblique Kasus eller andre Adverbier bestemmelige? Til hvilken Ordklasse er endelig Partikkelen at henføre, er den et relativt Adverb, eller er den ved Betydningsovergange eller Ellipser gaaet over til denne særegne Funktion? Lader os forsøge, idet Mindste tilnærmelsesvis, at besvare dette sidste Spørgsmaal, saa ville kanske de andre ogsaa komme sin Løsning nærmere. Den eneste Maade, hvorpaa dette synes at kunne gjøres, er ved at opføre de Sætningsformer, hvori man

kunde finde nogen Analogi i Form og Tilnærmelse i Betydning, og dertil har man strax en Anvisning deri, at tum og ita (sic) under visse Omstændigheder kunne optræde som et Slags Korrelater til si.

Den Sats: Si Deus mundum creavit, conservat etiam, er deri forsfjellig fra ut Deus mundum creavit, ita conservat etiam, at den første lader det uvist, hvad den anden sætter som en Kjendsgjerning, at Gud har skabt Verden, men begge kunne gjengives i vort Sprog med: saa sandt som, saa vist som. Sammenligner man igjen den sidste Sats med ita Deus mundum administrat, ut ab initio constituit, saa mærker man, at ita — ut for at afgive Analogi med si, maa være brugte paa den Maade, hvorpaa jeg ovfr. (p. 32) har sagt, at de udtrykke en subjektiv Korrelation; thi "Gud bestyrer Verden paa den Maade, hvorpaa han fra Begyndelsen har bestemt", men Meningen er ikke, at "han bevarer Verden paa den Maade, hvorpaa han har skabt den". Ut — ita vil her sige: Ligesaa vist som jeg ved det Ene ved jeg det Andet.

Her var en Analogi i Form; en Overensstemmelse i Mening er der i flgg. Ex. Si quis nocte furtum facsit, jure feritor og quisquis n. l. l. j. l., som paa det Nærmeste maa siges at være enstydige. Hoved- og Bisætningers Indhold staar i samme Kausalforbindelse; men da denne i den sidste Sætning helt og holdent ligger i Indholdet og ikke i Formen, tør man ogsaa antage det Samme ved den første. Og ligesom den adverbiale Bisætning med si udtrykker en Forudsætning, saa indeholder den relative Omskrivning med quisquis en generel Forestilling der altsaa ogsaa er blot subjektiv. Skulde man derefter slutte sig til Karakteren af si, saa maatte det indeholde en ligesaa almindelig adverbial Relation, som den ved quisquis betegnede substantiviske. Men derved udfyldes den Mangel

i Analogien mellem si og ut —, ita, som ovfr. er paapeget. Hvis man der istedetfor det til et faktisk Forhold henvisende at satte det generelle og derfor til en subjektiv Forestilling henvisende utcumque, saa vilde Meningen deraf blive: Saa vist som det er at Gud har skabt Verden (hvorledes det nu forholder sig med denne Visshed, enten den er stor eller liden). Dette kan nu vistnok ikke i Almindelighed*) udtrykkes ved utcumque, da dette af sit Stammeords Funktioner kun beholder den oprindelige, at udtrykke den objektive modale Korrelation (paa hvilken Maade som helst). Men det behøves heller ikke; thi det er netop det, der betegnes ved si.

En endnu større Tilnærmelse i Betydning til si og tillige Analogi i Form baade med det ubest. rel. Pron. og med si har en Sætning med quum: Quum penes unum est omnium summa rerum, ejus rei statum regnum vocamus. Satsen er generel, og Bisætn. henviser ikke til nogen foreliggende Kjendsgjerning, men hviler kun paa den Forudsætning, at der vel et eller andetsteds findes en saadan Tingenes Orden; ja den kunde gjerne udfiges i samme Form, om der for Diebliffet ikke fandtes et Kongerige i hele Verden. Men derved bliver ogsaa Tidsformen quum — tum uvæsentlig og i Virkeligheden enstydig med si. Saaledes gaar baade i vort Sprog og i Tydsk naar, wenn over til at blive Betingelsespartikkel, ja Tydskten har, som bekjendt ingen anden (undt. ob i Forbindelsen als ob).

*) Hor. od. II. 17, 10. Ibimus, utcumque præcedes, supremum carpere iter comites parati. Ibid III. 4. 29. Utcumque mecum vos eritis, libens insanientem navita Bosporum tentabo, hvor Drel. paa det første Sted forklarer quandoeunque, paa det andet dummodo, synes utcumque at maatte forklares paa denne Maade: Saa sandt som du skal gaa i forveien, saasandt I vilde ledsage mig, rent ud synonymt med si.

Denne Opfatning støttes fremdeles af vort dersom og hvis. Dersom er þar, sem, der, hvor med almindelig Betydning (*ubicumque*), og hvis, om hvis Oprindelse jeg ikke har seet nogen Forklaring given, skriver sig formodentlig fra den Sprogforvirringens Tid for 2 a 300 Aar siden, da man finder (som i gl. Love og Brevstaber) hvis og hves brugt som almindeligt Relativ (*quisquis*) ikke alene i Genitiv, men ogsaa i Nom. og Akkus. Hvorledes Overgangen i det Enkelte er foregaaet, eller om i det Hele taget denne Brug er udgaaet fra Genitivet hvis, har jeg forlidet Kjendskab til de Tidens Literaturlevninger til at have nogen bestemt Formening om. Derhen viser ogsaa vor Brug af forsaavidtsom. Dette Ord skulde egentlig betegne en Indskrænkning i Hovedsætningens Udsagn, der beroede paa Omfanget af det i Bidsætningen udsagte Prædikat, men idet Eftertrykket gaar over paa dette, forstaaes Indskrænkningen saaledes, at den beroer paa, om det virkelig finder Sted eller ikke: (Jeg skal gjøre det, forsaavidt som jeg kan) og saaledes bliver det synonymt med Betingelsespartikelen (*sciam si potero*).

Sammenligningen med det græske $\text{\textcircled{v}}$ kunde gjøre det sandsynligt, at si var oprindeligt spørgende, en Antagelse som vilde støttes baade af den sporadisk forekommende Brug af si i indir. Spørgesætn., og deraf at den direkte Spørgesætning baade paa Latin (digterisk og rhetorisk) og paa Norsk træder i Betingelsætn.s Sted (Kan jeg, saa skal jeg). Men herved skal det bemærkes, dels at, naar si i det antikverede Sprog (Plaut.) bruges spørgende, forekommer det ofte i Forbindelsen si forte, der ganske egentlig maa siges at tilkomme Betingelsættningen, dels at det er høist problematisk, om det indirekt spørgende $\text{\textcircled{v}}$ har Noget med det spørgende $\text{\textcircled{v}}$ at bestille, der er fremkommet ved rhetorisk Brug af det affirmative $\text{\textcircled{v}}$ omtrent paa samme Maade,

som *ecquis* af en *quis*. Antager man derimod \bar{e} ligesom si for oprindeligt relativt Adverb med et ubestemt Relativs Funktion, saa træffer dette slaaende sammen med Grækerens øvrige Brug af ubestemte Relativer i indirekte Spørgsætninger.

Saaledes har jeg forsøgt at løse det sidst opfaste Spørgsmaal, og dermed er ogsaa det næst foregaaende besvaret derhen, at Betingelsesætningens Funktion i Sætningen, hvortil den hører, er analog med et modalt Adverbium af det Slags, der betegner den Talendes Forhold til sit eget Udsagn, som vistnok, visseelig, neppe, maaske, formentlig o. a.

De to første kunne ogsaa sammenfattes under Et. Præs. Konj. i en betinget Sætning er potential, og Betingelsesætning. maa da staa i Konj., ligesom alle lignende Relativsætninger af generel Art (p. 25), og ved det for disse Sætninger særegne Imperfekt. Konj. maa efter alle Sætningsbygningens Love Hovedsætningens Form være den oprindelige, og Bisætningen paa Grund af sin Karakter rette sig derefter. (Sfr. ndr. om Konj. i Hovedsætning.)

Substantiviske Bisætninger.

Substantiviske Bisætninger have, som bekjendt, tre Former, der, omendskjønt de oftere ligge hverandre saa nær, at de kunne ombyttes, dog have en væsentlig forskjellig Karakter. Denne Forskjel betinges af de Verbalforestillinger, hvoraf de ere afhængige og det forskjellige Forhold, hvori Objektet træder til disse. Dette er nemlig ogsaa tredobbelst; Objektet kan 1) være bragt i et ydre Forhold til Virksomheden og afficeres af den paa en ydre Maade: hugge Ved, hvæsse et Sværd o. l., 2) være udgaaet af

Virksomheden som dens Resultat: skrive et Brev, bygge et Hus, udstede en Befaling, og 3) vistnok bestaa uafhængigt af Virksomheden, men af denne være optaget og tilegnet som dens eget Indhold og atter paa en Maade reproducere for Bevisstheden (vbl. sentiendi og declarandi).

Naar nu Objektet er en Bisætning, indeholder denne i første Tilfælde en Kjendsgjerning, en Erfaring, der altsaa sættes i et vist Forhold til en Virksomhed uden at dens Indhold afficeres af dette Forhold, og da er dens Form quod med Indikativ; f. Ex. ved vbl. affectuum. (Det ligger da i Sammenhængen, at Objektet som saadant tillige er Affektens Aarsag).

I sidste Tilfælde betegnes Objektet ikke fra den Side, at det udenfor Virksomheden har selvstændig Gyldighed, hvilket maatte udtrykkes med quod, heller ikke fra den, at det er et Produkt (Reproduktion) af nogen Virksomhed, hvilket maatte betegnes ved ut; thi det udtrykker ikke det One eller det Andet særskilt, men forudsætter begge Dele paa en Gang. Derimod forbindes begge disse Forudsætninger under den Form, at den underordnede Santes Subjekt (dog ikke som grammatikalsk Subjekt) i Forening med sit Prædikat (altsaa heller ikke som grammatikalsk Prædikat) af Virksomheden (Erkjendelsen) tilegnes som dens Indhold saaledes, at hint som Hovedelement i Objektet sættes i Akkusativ, dette træder i organisk Forbindelse dermed i Infinitiv, den Form, hvori en Verbalforestilling i Almindelighed kan træde i Forbindelse med en anden. For i Korthed at oplyse dette ved et Exempel: cognovi eum adesse, hviler paa det Faktum som sin Forudsætning, quod is adest, men det er ikke et Faktum for det erkjendende Subjekt, før Erkjendelsen har bevirket, ut adsit ogsaa for det α : det forudsætter quod adest som sin Grund og ut adsit som sit Resultat.

Ved de under Nr. 2 nævnte Verber, der her behand-
 les sidst, fordi det er de her optrædende Sætningsformers
 Forhold til de foregaaende Uundersøgelses, hvorved jeg især
 vil dvæle, har Sproget maattet gaa en særegen Vej, for
 at danne den som Objekt optrædende Bisætning. Ingen
 af de to nævnte Bisætningsformer passe for dem, og an-
 dre har Sproget ikke at raade over, da quod ikke har kun-
 net udvikle sig til en almindelig Sætningskonjunktion, som
 at hos os. Derfor traadte disse Verber ligesom tilbage i
 den Klasse af Verber, hvoraf de maaske kunne tænkes at
 have udviklet sig, og hvormed de ialfald have størst Ana-
 logi, nemlig de intransitives. Naar man fastholder den
 ovenfor givne Karakteristik, betegne de nemlig en Virksom-
 hed, der gaar ud paa et Objekt, der selv er et Resultat
 af denne. Men paa denne Maade kunne som bekjendt de
 fleste intrans. Verber være transitive, idet de, som Regelen
 i Almindelighed lyder, kunne tage til sig et Objekt af samme
 Stamme eller Betydning. Ligesom altsaa de intransitive
 Verber kunne blive transitive, saaledes er disse transitive
 blevne intransitive, ikke saaledes, at de bruges absolut,
 men saaledes, at de, da de ikke kunde finde nogen adækvat
 Form for sit Objekt i en substantivisk, fandt den i en ad-
 verbial Bisætn. Man ser strax, hvor nær Objektet som
 Virksomhedens Resultat og den adverbiale Betegnelse af
 Verbalforestillingens Følge ligge hinanden ved disse Verber.
 Naar altsaa Resultatet (Objektet) i sol efficit, ut omnia
 floreant, og Følgen (adv. Bis.) i sol calet & lucret ut
 omnia floreant, har faaet samme Udtryk for to forskjellige
 grammatiske Kategorier, saa er dette skeet derved, at det
 transitive Verbum, som ved sin Betydning er nær beslægtet
 med det intransitive, har identificeret sig med dette,
 for at finde en Form for sit Komplement, men efterat denne
 er fundet og fixeret som det adækvate Udtryk, er det igjen

vendt tilbage til sin oprindelige Karakter, og derved bevirkes, at den adverbiale Bisætning opfattes som substantivisk.

De Verber, som konstrueres paa den Maade, kunne henføres til 3 Klasser 1) at bevirke 2) at ville 3) at bestræbe sig for. Paa den første af disse passer den foregaaende Udvikling ganske ligefrem. At Objektet for "at ville" ogsaa betegner Virksomhedens Resultat vil kanske trænge til en nærmere Udvikling, saa meget mere, som den Dødsfatning, der ligger til Grund for vor og Latiniens Udtryksmaade, er væsentlig forskjellig. Viljesverberne ere Udtryk for en ren Aandsvirksomhed, men ere deri forskjellige fra Erfjendelsesverberne, at, medens den ved disse betegnede Virksomhed er indadvendt og rettet paa at realisere for Subjektets Bevidsthed, hvad der hidtil kun havde Gyldighed udenfor samme, saa er derimod hin en udadgaaende, sigtende til for Udenverdenen at realisere et Objekt, der hidtil kun har haft Gyldighed for Subjektet. I vort Sprog, som ikke har anden Form for den substantiviske Bisætning end den med at, der efter sin Oprindelse (Tydsk daß, Engelsk that, opr. demonstr. Pron.) henvises til noget Objektivt, ligesom det latinske quod, kan ikke betegne dette anderledes, end ved at give Bisætningen en Form, der svarer til den, som den samme Tanke vilde have i en selvstændig Sætning, d. v. s. ved at bruge Hjælpeverbet skal for at udtrykke den Nødvendighed, der beror paa Subjektets Vilje. Latinen derimod bruger Følgesætningen med ut og Konj., hvorved blot betegnes Viljens Resultat, ikke objektivt, som det der eventuelst vil indtræde, men som det der — potentia-liter — maa tænkes at ligge i Viljesakten selv. Hvis vi skulde fuldstændig udvikle den Tanke, der ligger til Grund for Udtrykket volo, ut venias, maatte man omskrive den omtrent saaledes: min Vilje er saadan (saaledes beskaffen), [at dens Følge, (hvis den ellers vil have nogen Følge;

thi denne er blot mulig (tænkelig)) maa være,] at du kommer, eller ut venias tænkt ligefrem som Objekt: jeg vil — det (mulige) Resultat af min Vilje —, at du kommer. Men naar maa skal forklare Konjunktiven, maa man ikke identificere den med "skal", der aldrig har været udtrykt ved denne Modus, uden i Hovedsætningen, der da ikke er andet end en elliptisk Bisætning (cfr. ndr.), saa at, medens de germaniske Sprog har taget Hovedsætningen og gjort til Bisætning ved et at, saa har Latinen gjort sin Bisætning til Hovedsætning ved at bortkaste det styrende Verbum og tildels ogsaa Partiklerne. Ligesaalidt maa man forklare ut i dette Tilfælde som spørgende. Ligesaa vist som qui, naar det udtrykker Følgen af en Betskaffenhed, og naar det udtrykker en Hensigt, er det samme qui, og ut consecutivum og ut finale er det samme ut, ligesaavist er Bisætningen efter de Vb. at bevirke og at ville den samme Sætningsform.

For os danne Verberne at bevirke en anden Modsatning til Viljesverberne; ogsaa i Bisætningens Form fremtræder denne, som Modsatning imellem det Tilføjede og Bevirkede. Men det er ikke Tilfælde paa Latin. At Objektet for "at bevirke" er et reelt Resultat, er en Følge af det styrende Verbums Betydning og er ligesaalidt udtrykt i den afhængige Sætnings Form, som Nødvendighedsbegrebet efter Viljesverberne. Saaledes opfatter Latinen disse to Klasser af Verber sideordnede, den ene betegnende en indre Virksomhed med et Objekt, der kun bliver et Resultat for Subjektet selv, medens den i det styrende Verbum liggende Betydning medfører, at dets objektive Realisation tænkes tilføjede, den anden en ydre Virksomhed med et Objekt, som, fordi Virksomheden er ydre, identificerer sig med et objektivt Resultat, men som ved sin Form betegnes som den potentiale (mulige eller tænkelige) Følge.

Den tredie Klasse, som omfatter de forskjellige Nuancer af "at bestræbe sig for", ligger midt imellem de to andre; den forudsætter en Vilje som Grund og en Virkning som Resultat. Objektet kan paa Norsk udtrykkes som en Mulighed, for saa vidt som det afhænger af andre Omstændigheder, om Subjektets Vilje kan blive til en Realitet, men denne Mulighed indser Enhver, er en ganske anden Mulighed end den som ovenfor er paavist i Konjunktiven. Det kan ogsaa udtrykkes som en Nødvendighed, idet man betragter Obj. som tilfattet af Subjektet: bestræbe sig for at Noget kan ske, eller skal ske. Men paa Latin kan ingen saadan Modifikation i Tanken udtrykkes, fordi man kun betegner den subjektive Mulighed, som udtrykkes ved en Relativsætn. i Konjunktiv.

Sideordnet med disse 3 Klasser af Verber gaar en Række tilsvarende ved negativ Betydning, hvis Konstruktion først da finder tilstrækkelig Forklaring, naar man paralleliserer dem med hine og fastholder Sætningens adverbiale Oprindelse.

Sideordnede med "at ønske" ere Frygtsverberne, med "at bewirke" Hindringsverberne og med "at bestræbe sig for" de, der betegne en modstræbende Virksomhed.

Hvad der ved disse Verber er afvigende fra vort Sprogs Karakter, er at Negtelsen, som allerede ligger i Verbets Begreb, ogsaa gjentages i Sætningen, og at den paa den anden Side bortfalder, naar disse Verber (ligesom ved nego og inkliari) styre acc. c. inf. Dette er i Grammatikkerne tildeels overset, idet der kun gjøres Forsøg paa at forklare Negtelsen efter Frygtsverberne, medens den ved de øvrige betragtes som regelmæssig. Sagen er, at den ligesaavel i det ene som i det andet Tilfælde er regelmæssig, men paa Grund af Afvigelsen fra vort Sprog tiltrænger en Forklaring, som for at være rigtig maa omfatte dem begge.

Naar det hos Madvig § 375 hedder: "En Sætning med *ne* føies til de Verber, der betegne en hindrende og modstræbende Virksomhed", og der i Parenthes tilføies "en Virken til at noget ikke skeer", og ligeledes i § 376 "det Frygtede (det, som ikke ønskes)", saa kunde deri synes at ligge en Anthydning af, at Negtelsen har trængt sig uberettiget i Bisætningen, ligesom i Fransk og Italiensk, tilbøls ogsaa ved Efterligning i Tydsk. Men dette vilde være en aldeles umotiveret Forklaring; i hine romanske Sprog er denne Sætningsform (*Io temo, che tu questo non faccia per tentarmi; craigeez, que Dieu ne vous haïsse*) opstaaet deraf, at de have beholdt Negtelsen fra Latin, medens de af de germaniske Sprog have optaget at (*quod, che, que*) som almindelig Sætningspartikkel. Og lægger man Mærke til, at *M.* i § 374, b stiller sammen *impedio, prohibeo* med *per me lit, per me stat*, som i og for sig ikke indeholde noget Hindringsbegreb, saa er vel Meningen den, at den i Verberne liggende negative Betydning ingen Indflydelse har paa Verbernes Konstruktion, men at de af en eller anden Grund konstrueres som de tilsvarende affirmative*). Og dette er aabenbarlig det virkelige Forhold.

Men hvad er Grunden hertil? Det er den, at alle disse Sætninger med *ut, ne, quo minus, quin* oprindelig ere relative Bisætninger (med *ut* og *ne* adverbiale, *quo minus* og *quin* adjektiviske, saaledes at Relativet gaar tilbage paa den hele Prædikatsforestilling) der altsaa udtrykke en Følge saaledes som nu saa ofte forklaret. Enten en Virksomhed, som har til Følge at Noget ikke skeer, betegnes affirmativt som en Bevirken, eller negativt som en Hin-

*) Dermed maa det naturligvis have sig for sig, at Hensigten her er at forklare den oprindelige Betydning af *quo minus* og *quin*, uden Hensyn til at Sprogbrugen har indskrænket deres Anvendelse til de negative Verber.

bring, bliver Følgen den samme negative, og naar Gjenstanden for et Dvsfe betegnes som det af Dvsfet selv udgaaede Resultat, maa det udtrykkes i samme Form, enten det styrende Verbum er udtrykt affirmativt som et Dvsfe eller negativt som en Frygt.

En stor Del af disse Verber kunne ogsaa konstrueres med acc. c. inf. Nærmest analoge med Erkjendelsesverberne, ved hvilke dette er den naturlige Konstruktion, ere Dvsfeverberne. Medens hine udtrykke en rent aandelig Virksomhed, hvis Objekt er et ydre, der under Virksomheden assimilerer sig med Subjektet og bliver et indre, saa udtrykker disse derimod en saadan Aandsvirksomhed, hvis Objekt, Virksomhedens Resultat er et indre, men beregnet paa at blive ogsaa et ydre. Idet nu disse Verber have det tilfælles, at deres Objekt ere et indre, forsaavidt som man ved den ene Klasse bortser fra, at det hviler paa en Kjendsgjerning som sin Forudsætning, og den anden medfører Forestillingen om en Retning mod et ydre Objekt mere som en skjult Forudsætning end som virkelig udtalt i Verbet (sfr. at bestrebe sig for), saa træde de hverandre ogsaa nær i Konstruktion, idet ogsaa Dvsfeverberne forbindes med acc. c. inf. Derimod er det forhaabentlig tilstrækkelig paavist, at Analogien ikke maa udstrækkes til Gjenstandsætningen med ut, saaledes at man paralleliserer den med Udtryk som vides, ut alta stet nive candidum, og l. — Paa samme Maade forholder det sig med de tilsvarende vhb. timendi.

Analogien af denne Konstruktion udvider sig dernæst til de Vhb., der betegne disse Aandsvirksomheder som udtalte (vb. declarandi og jubendi), saaledes, at dette ved jubeo er den regelmæssige Konstruktion, medens det ved imperare er sjældent. Grunden er rimeligvis at søge deri, at jubere virkelig i Betydning staar vhb. declar. nærmere,

end imperare, idet dette udtaler Befalingen med bestemt Hensyn til den tilsigtede Sværksættelse, hint derimod mere som en blot og bar Udtalelse af en Vilje, uden at dette Hensyn til Sværksættelsen er fremtrædende. Denne Distinction gjør ogsaa Kamsh. Synon. § 865 idet han forklarer jubere: befehlen von Rechtswegen, weil es recht ist, imperare: zur unbedingten Befolgung seiner Willensmeinung (!) verpflichten; derfor hint om Folkebeslutninger = at opstille en Lov som Retsnorm, dette om Feltherren og Dyrigheden, hvis Befalinger ere rettede paa det enkelte Tilfælde og strax skulle realiseres. Derfor er neppe M.s Distinction mellem jubere med en akt. og med en passiv Infinitiv rigtig, hvorefter hint skulde være et distinkt Tingsobjekt og den dertil hørende Akkus. ligesaa et distinkt Personobjekt, ligesom ved docere aliquem aliquid. Verbets Betydning medfører netop, at Befalingen ikke tænkes udstedt til nogen bestemt Person. Samme Forstjæl er der imellem sinere med acc. c. inf. og permittere m. ut.

Til samme Klasse som jubere hører det negative vetare og de upersonlige oportere, necesse esse. Dernæst udvider Konstruktionsanalogien sig til cogere, impellere og de negative impedire og prohibere. (Ov. met. VII. 46. Cogamque in foedera testes esse Deos — jeg skal tvinge ham til at tage Guderne til Vidner).

Hovedsætningerne.

Det vil allerede af det Foregaaende fremgaa, at den Brug af Konjunkt. i Hovedsætningen, hvortil den hele Brug af samme i Bisætningen henviser, er conj. potentialis, og der er altsaa fra den Side Intet i Veien for at antage denne for den oprindelige. Men derved sker aabenbarlig en rationel Fremstilling først tilstræffelig Fyl-

dest. Man kan længe nok betragte det som upraktisk, at ville tvinge Grammatikken ind i forud opstillede logiske Kategorier, saa er dog først da en virkelig praktisk Forklaring givet, naar det viser sig, at ikke Grammatikken og Logikken peger hver sin Vej. Men Logik er det, at Sætningens Modalitet deles sig i de tre Kategorier, Mulighed, Nødvendighed og Virkelighed, at de to første kunne fremstille sig baade som subjektive, Muligheden forsaavidt den beror paa den Talendes Forestilling, Nødvendigheden, forsaavidt den beror paa hans Vilje, og som objektive, afhængige af virkelig forhaandenværende Omstændigheder. Det er altsaa rimeligt at disse to Kategorier finde sit Udtryk i Sproget ved Siden af det Virkelige, ogsaa at dette sker paa en dobbelt Maade, objektivt ved det verbale og adjektiviske Ord for de tilsvarende Forestillinger og subjektivt ved de Former, som ligge nærmest til for at udtrykke den Talendes Forhold til hans egen Tanke, nemlig Modi.

Den potentiale Konjunktiv udtrykker altsaa den Mulighed, som beroer paa den Talendes Forestilling; det betegner, at Noget kan tænkes at finde Sted og "vilde finde Sted, hvis en Prøve gjordes", og posse indtrykker den objektive Mulighed, som beroer paa Omstændighederne. Derfor kunne disse to Udtryk undertiden danne en Klimax, f. Ex. *Quem nisi crudelem non tangat Iasonis ætas? Quem non, ut cetera desint, forma movere potest?* Ov. Met. XII. 26. Dersom der i en saadan Sætning forekommer en relativ (adjektivisk ell. adverbial) Bisætn. af almindeligt Indhold, saa maa den, som før paavist, staa i Konjunktiv. Hvis man altsaa betragter disse to Sætninger hver for sig, og ikke lader den enes Form influeres af den andens, saa maa hvis man ombytter Subjektet med en generel rel. Omskrivning, den ene staa i Konj., den anden i Indik. f. Ex.: *qui, ut ille, ætate floreat — qui, ut ille forma excellit.*

Udvider man nisi crudelium til en Sætning, saa maa man man atter gjøre samme Forskjel: Quem nisi crudelis sit, non tangat —? Quem nisi crudelis est, forma non movere protest?

Men deraf følger igjen, at Konjunktiven i en betinget Sætning, ikke er Andet end conj. potent. og at, naar den betingende Sætning staar i Konjunktiv, saa er det fordi den er en Relativsætning af generel Natur. Imidlertid antage disse Sætninger et noget særegnet Præg derved, at Bisætningen som indeholdende et for den Talende motiverende Moment, ligesom fremstiller sig med større Krav paa Opmærksomhed end Bisætninger i Almindelighed og gjør sig mere selvstændig gjældende som Præmissse i en Dom, hvis Konklusion er Hovedsætningen; dog kan dette ikke just siges at være udelukkende eget for Betingelses-sætningen med si, da det Samme finder Sted ved qui, som: Qui videret urbem, captam diceret = si quis videret; quis cum diligit, quem metuat? = Quis si quem metuat, diligit? Deri ligger Marsagen til, at Bisætningen synes at optræde bestemmende med Hensyn til Hovedsætningens Modus.

Det Samme er ganske vist Tilfældet med det betingede Imperfektum. Hvorfra denne Særegenhed ved Brugen af Tempus er opstaaet, faar staa derhen. Hvad derimod Konjunktiven angaar, anser jeg det utvivlsomt, at den er den potentiale med den Afændring som den særegne Brug af Tempus medfører. Naar vi f. Ex. oversætte si Roscius has inimicilias cavere potuisset, viveret, — saa skulde han leve, saa udtrykke vi vel paa Norsk ved dette "skulde" Konklusionens Nødvendighed, men paa Latin maa Bisætningens Modus ligesaavel være dikteret af Hovedsætningens, som om vi vilde danne en Sætning som quoquo modo cavere potuisset, viveret. Hermed vilde den Betragtning bedst stemme, at, naar i mange Tilfælde den betingede Hoved-

fætning staaer i Indikativ (ved de Verber og Fraser, der udtrykke en Mulighed og Nødvendighed, Pligt og Tilbørlighed, samt Omskrivningen med Fut. Partic. Act.), dette ikke maa forstaaes som Afvigelser i den Betydning, at hin Sætningsform (Konj.) skulde være den oprindelige og egentlige, denne fremkomme ved en afvigende Opfatning eller ved udenfor liggende Hensyns Indflydelse, som naar Madv. siger (§ 348. e) for ligesom at betegne Pligten eller Tilbørligheden mere ubetinget, eller Krüger (§ 640. Num. 3), at denne Form udtrykker "eine gang unbezweifelte Folgerung aus den angenommenen, aber nicht wirklichen Falle", (Konklusionen er i ethvert Fald ligesaa utvivlsom i hint Tilfælde, naar der staaer Konj.). Den Omstændighed, at Indikativen her bruges næsten bestandig, i Omskrivningen med fut. part. vel uden Undtagelse, viser, at Sprogbrugen her maa være ligesaa oprindelig og egentlig, som i det andet Tilfælde. Grækerne bruge jo ogsaa her Indikativ omend med ἄν. Men heraf følger, at man ikke i Hovedsætningens Modus maa søge noget Udtryk for Konklusionens Forhold til Præmissen, der overalt er den samme og intetsteds betegnet.

Istedetfor viveret i det ovfr. anførte Exempel kunde man ogsaa paa denne Maade danne Hovedsætningen poterat vivere og disse to Udtryk vilde da, uafhængigt af den hypothetiske Præmissen, hvert paa sin Vis betegne Muligheden med samme Forskjel, som i de ovfr. af Ov. M. anførte Exemplar langat og movere potest, eller for at oplyse det med et andet analogt Exempel, som de to Betegnelser af Nødvendigheden i quid agam og quid agendum mihi est? der begge ere af hinanden uafhængige, begge regelmæssige Udtryk, med den Forskjel at det sidste er mere objektivt. Men ogsaa her træder det logiske Sammenhæng imellem Præmissen og Konklusion skarper frem, og den oprindelige

Modalitet, Muligheden, der beroer paa den Talendes Forstilling, stilles i Baggrunden for hint i Meningen liggende Afhængighedsforhold, Konklusionens Nødvendighed.

Ligger det allerede ligetil i Sagens Natur, at den samme Modus ikke kan være Udtryk for to saa forskellige Kategorier, som Mulighed og Nødvendighed, saa henvises man med Hensyn til den øvrige Brug af Konj. i Hovedsætningen (d. optative, concessive og deliberative) til at antage den for elliptisk. I og for sig selv kan der jo heller Intet være i Veien for at antage saadanne Ellipser; dertil gives der formange utvivlsomme Analogier. Kan acc. c. inf. bruges elliptisk for at udtrykke en Forundring ic., hvorfor ikke en Sætning med ul (ogsaa med bortfaldet ul) for at udtrykke et Ønske; kan en Sætning med ul bruges elliptisk for at udtrykke et Spørgsmaal om det Utrolige, hvorfor ikke ogsaa med Bortkastelse af ul som konstant Talsform i en anden spørg. Betydning.

For at Konj. optal. er elliptisk taler desuden flere Omstændigheder. Det ligger allerede nær at antage at det er en Eftervirkning af den latinske Sprogfølelse, som gaar igjen i det franske og italienske que og che, der er uadskilleligt fra hin Konjunkt. Men ogsaa Latinen selv har Exempler for, at ul ikke er bortkastet, som Pl. True. IV. 4. 73, 74. Nunc puerum redde. — Immo amabo, ut hos dies aliquos sinas eum esse apud me. — Minime. — Iam, amabo. Id. Cure V. 2. 28. Servum antestari! vide. — Hem ul scias, me liberum esse. Ibid. I. 2. 38. v. pag. 54. Og hvad er utinam Andet end dette ul, som, efterat det ved Ellipse er optraadt som Udtryk for et Ønske, har forstærket sig med det samme nam, hvormed ellers interrogative Pron. og Adverbier forbindes? — Udtryk som fac valeas, hvor det styrende Element baade er saa ubetydeligt og saa overflødigt for Meningen, at det er ganske na-

turligt, om det bortfalder af sig selv, henpeger ogsaa paa det Samme.

Endnu en Befræstelse herpaa turde man finde deri, at Bisætningen efter saadanne korte og tilbøls paa samme Maade, som fac overflødige Udtryk als te oro, peto, hoc te rogo, velim o. l. behandles affkurat, som om den var en Hovedsætning, idet nemlig Bisætninger i Bisætningen, som ellers paa Grund af sit Afhængighedsforhold skulde staa i Konjunktiv, sættes i Indikativ, hvilket vanskeligt kan forklæres anderledes, end ved en tilbagevirkende Indskydelse fra Ønskesætningen, som man nu engang var bleven vant til at betragte og behandle som en selvstændig Sætning. Saal. Cic. Altus III. 18. Fac, obsecro te, ut omnia, quæ a te perspicui possunt, sciamus. Ib. 22. Tuque ad me velim omnia cuiusmodi sunt scribas, o. m. a.

Den concessive Sætningens Overensstemmelse med den ønskende er almindelig indrømmet. Men Ellipsen er ikke den samme. At det er licet (licet ut) der er ubeladt, er aldeles indlysende af den Maade hvorpaa denne Konjunktiv bruges, da man næsten*) overalt, hvor det ikke staar, uden Forandring i Meningen kan sætte det til, og hvor det staar, ligeledes ubelade det; især er dette, skjønt tydeligt nok ellers, især paafaldende ved det concessive quamvis. Konjunktiven efter quamvis er oprindelig concess. og quamvis ubest. Adv. (s. quamvis honeste, turpiter); men

*) Hvor Konj. conc. svarer til sæt at, maa man underforstaa fac som i den Betydning vistnok regelmæssig skulde have Aff. f. Inf., men maa tænkes, ligesom efficio, concedo, sequor o. l. at tage sin oprindelige Konstruktion med sig i den overførte Betydning. Paa samme Maade maa det forklæres, naar ut bruges indrømmende, i Betydning sæt, at == omend. Denne Sætning er deri forskjellig fra den med licet, at den udtrykker Indrømmelsen som en Antagelse, medens den sidste udtrykker den som en Tillæbelse.

uagtet quamvis selv i denne Forbindelse har Tendants til at overtage Relativets Funktion (quamquam), hvilket det tilsidst gjør, og altsaa Konjunktiven selv maatte have Tendants til at afkaste det overflødige licet, kan det dog baade beholbes og bortkastes, f. Ex.: Quamvis licet insectemur illos, Cic. Tusc. IV. 24. 53. v. fl. Expl. Friends Lexikon s. licet.

Mindst tilbøielig vil man maasse være til ved conj. deliberativus at tænke sig nogen Ellipse. Dog kan dens Mulighed, ja næsten Nødvendighed eftervises. Et Spørgsmaal om, hvad der skal ske, er Udtryk for en Nødvendighed; men hvis denne er objektivt tænkt, udtrykkes den med Gerundierne, debet, oportet etc. Det deliberative Konj. betegner altsaa Nødvendigheden subjektivt; men hvoraf afhænger den i saa Fald? — Et Spørgsmaal er altid rettet til en 2den Person, om end undertiden blot tænkt, og kræver et Svar. Dette maa ved et deliberativt Spørgsmaal gives i Imperativ eller opfordrende Konj. Ved et Spørgsmaal derimod med Gerund. oportet, debet etc., maa Svaret gives paa samme objektive Maade. Altsaa udtrykker hint Konj. en Nødvendighed, som er afhængigt af den Tiltaltes Vilje. Men et saadant Forhold til den Tiltalte kan aabenbarlig ingen Modus udtrykke i og for sig, og deri ligger det, forekommer det mig, saa klart som Noget, at conj. deliber. maa være elliptisk: Quid faciam for quid vis faciam? hvortil Svaret lyder fac o: volo ut facias. Temmelig markeret fremtræder denne Overensstemmelse i Form mellem Spørgsmaal og Svar i Plaut. Cure. I. 2. 38. Perii herele! huic quid primum dicam nescio. — hem istuc, quod mihi dixti. — quid id est? — periisse ut te dicas; hvor ut ikke maa forklares af noget underforst. id est, men er hortativt.

Hermed sluttos disse Bemærkninger; de ere ikke udtømmende og kunne maaske i Et og Andet give Anledning til en berettiget Kritik. Men det Første laa ikke i min Plan og vilde være et unødigt Arbeide paa et Felt, hvor alle Detaljer ere saa nøiagtigt bearbejdede iforveien, og om det Sidste skulde blive Tilfælde, kan jeg ialfald trøste mig med, at jeg kun vil komme til at dele Skjæbne med saa mangen Dhygtigere. Et tror jeg, jeg tør smigre mig med, at jeg har i en Fremstilling, som ikke er langt fra Sandheden, eftervist en Sammenhæng imellem de mange forskjellige Fænomener, som hidtil dels ikke har været paaagtet, dels kun høist unøiagtigt antydet.

R. Feilberg.

Skolefterretninger.

A. Skolens Lærere.

- Rektor Johan Friis (født 1820, Cand. Magisterii 1848, ansat som Timelærer ved Kristiania Kathedralskole 1849, konstitueret som Adjunkt ved samme Skole 1850, udnævnt til Lektor ved Universitetet 1853), udnævnt 1858.
- Overlærer Wilhelm Ferdinand Smith (født 1812, Cand. Magisterii fra 1843 og Cand. Theol. fra 1849, konstitueret som Adjunkt ved Molde Middelskole 1844, i samme Egenkab ved Stavanger lærde Skole 1848), udnævnt 1852.
- Adjunkt Ole Christian Thistedahl (født 1813, Cand. Theol. fra 1834, Hjælpeleerer ved Kristianssands Kathedralskole i Skoleaaret 18²⁷/₃₈, konstitueret som Adjunkt ved samme Skole 1842, fra denne Post afskediget i Naade 1848), udnævnt 1860.
- Henrik Bessesen (født 1817, Cand. Theol. fra 1840, ansat som Timelærer ved denne Skole 1847), udnævnt 1852.
- Erik Olsen (født 1816, Cand. Theol. fra 1846), udnævnt 1852.
- Karl Frederik Feilberg (født 1828, Cand. Magist. fra 1853, konst. som Adjunkt 1854), udnævnt 1854.

Adjunkt Harald Wilhelm Ottesen (født 1830, Cand. Mag. fra 1854), udnævnt 1859.

Lærer i Skrivning og Tegning Infanterikaptein Karl Raas, Lærer i Gymnastik indtil 1ste April 1862 Brigadeintendant Hartvig Raas, og senere Premierløjtn. Reichmann, Lærer i Sang Organist Rojahn, Hjælpekærer i Regning i Fællesklasserne Seminarist Arnesen.

B. Skolens nærværende Indretning.

Skolens Disciple, som ved Skoleaarets Begyndelse udgjorde et Antal af 83 hvoraf 33 studerende og 50 ikke-studerende, ere inddelte i 5 Klasser:

1ste Klasse: Undervisningsgjenstandene ere her: Norsk, Tydsk, Religion, Historie, Geografi, Naturhistorie, Regning samt Skrivning og Tegning. Kursus er 1 Aar. Ved Skoleaarets Begyndelse havde Klassen 16 Disciple, af hvilke 1 er udmeldt, saaat Klassen ved Skoleaarets Udgang tæller 15 Disciple.

2den Klasse: Undervisningsgjenstandene ere her: Norsk, Tydsk, Religion, Historie, Geografi, Naturhistorie, Regning samt Skrivning og Tegning. Kursus er 1 Aar. Ved Skoleaarets Begyndelse havde Klassen 21 Disciple, af hvilke 1 er udmeldt, saa at Klassen ved Skoleaarets Udgang tæller 20 Disciple.

3die Klasse: I denne Klasse deles Disciplene, eftersom de ere bestemte til Studeringer eller ikke, i 2 Afdelinger. Undervisningsgjenstandene ere, 1) fælles for begge Afdelinger: Norsk, Tydsk, Fransk, som dog først indtræder i det 2det Aar, Religion, Historie, Geografi, Mathematik samt Skrivning og

Tegning, 2) særskilt for de studerende Disciple: Latin, og for de ikke studerende: Engelsk, Naturhistorie og Regning. Kursus er 2 Aar. Discipelantallet udgjorde ved Skoleaarets Begyndelse 24, nemlig 15 studerende og 9 ikke-studerende Disciple, og udgjør nu, efterat i Skoleaarets Løb 3 ere udmeldte og 3 nye optagne, det samme Antal, hvoraf 16 studerende og 8 ikke-studerende.

4de Klasse: Ogsaa i denne Klasse fortsættes Discipleues Adskillelse i 2 Afdelinger. Undervisningsgjenstandene ere, 1) fælles for begge Afdelinger: Norsk, Tydsk, Fransk, Engelsk, for de Studerende dog kun som valgfrít Fag i det 2det Aar, Religion, Historie, Geografi, Mathematik, 2) særskilt for de studerende Disciples Afdeling: Latin og Græsk og for de ikke-studerende: Naturlære, Naturhistorie, Regning og Tegning. Kursus er 2 Aar. Discipelantallet udgjorde ved Skoleaarets Begyndelse 16, af hvilke 12 henhørte til de studerende Disciples Afdeling, 4 til de ikke-studerende, men udgjør nu, efterat 2 ere udmeldte, 14, af hvilke 12 ere studerende og 2 ikke-studerende.

5te Klasse: Denne Klasse indeholder kun Disciple, der ere bestemte til efter fuldendt Skolekursus at dimitteres til Universitetet. Undervingsgjenstandene ere saaledes her: Norsk, Latin, Græsk, Hebraisk (frit Fag), Tydsk, Fransk, Engelsk, (frit), Religion, Historie, Geografi og Mathematik. Kursus er beregnet at skulle fuldendes i 2 Aar. Denne Klasse har i Skoleaaret havt 6 Disciple, hvoraf 1 agtes dimitteret til Universitetet.

Skolens Discipelantal bliver saaledes ved Skoleaarets Udgang 79, nemlig 34 Studerende og 45 Ikke-studerende.

Hvormange Timer der er tillagt hvert Fag, udviser nedenstaaende Tabel.

T a b e l

over de ugentlige Undervisningstimers Fordeling paa de forskjellige Fag.

Fagene.	1ste Klassestf. (1 Aar).	2den Klassestf. (1 Aar).	1ste Latin- og 1ste Realkf. (2 Aar).			2den Latin- og 2den Realkf. (2 Aar).			3die Latinf. (2 Aar).
			For Støbr.	Kallestim.	For Stfektbr.	For Støbr.	Kallestim.	For Stfektbr.	
Norsk	5	5	1a	3	1a	-	2	1	3
Dybsk	5	5	-	3	-	-	2	1	1
Fransk	-	-	-	4b	-	-	2	1	2
Engelsk	-	-	-	-	4a 2b	(2b)	-	2	(2)
Latin	-	-	9a 8b	-	-	9	-	-	9
Græsk	-	-	-	-	-	5a 5b	-	-	5
Hebraisk	-	-	-	-	-	-	-	-	(2)
Religion	3	3	-	2	-	-	2	-	2
Historie	3	3	-	3	-	1	2	1	3
Geografi	3	3	-	2	-	-	1	-	1
Naturhistorie	2	2	-	-	2	-	-	2	-
Mathematik	-	-	-	5	-	-	4	-	3
Naturlære	-	-	-	-	-	-	-	3	-
Regning	4	4	-	-	2	-	-	2	-
Skrivning	3	3	1a	-	1	-	-	-	-
Tegning	2	2	-	-	1	-	-	1	-
	30	30	29		29	30		29	29
			(30)		(30)	(32)			(31 el. 33)

a betegner vedkommende Klasses nederste, b dens øverste Afdeling.

Disse Undervisningstimer ere saaledes fordelte paa Skolens Lærere:

Rektor.

Norsk og Græsk i 5te Klasse	8 Timer.
Græsk i 4de Klasse	5 —
Norsk i 2den do	5 —
	18 Timer.

Overlærer Smidt.

Historie gennem alle Klasser	16	Timer.
Geografi i 3die og 2den Klasse	5	—
Græsk i 4de Klasse	5	—
	<u>26</u>	Timer.

Adjunkt Thistedahl.

Religion gennem hele Skolen	12	Timer.
Hebraisk i 5te Klasse	2	—
Tydsf i 5te, 4de, 3die og 2den Klasse	12	—
	<u>26</u>	Timer.

Adjunkt Besselsen.

Fransk gennem hele Skolen	9	Timer.
Engelsk gennem hele Skolen	12	Timer.
Geografi i 5te, 4de og 1ste Klasse	5	—
	<u>26</u>	Timer.

Adjunkt Olsen.

Mathematik i 5te, 4de og 3die Klasse	12	Timer.
Regning i 4de og 3die Klasse	4	—
Naturhistorie i 4de, 3die, 2den og 1ste Klasse	8	—
Naturlære i 4de Klasse	3	—
	<u>27</u>	Timer.

Adjunkt Feilberg.

Latin i 5te, 4de og 3 b Klasse	26	Timer.

Adjunkt Ottesen.

Norsk i 4de, 3die og 1ste Klasse	12	Timer.
Latin i 3 a Klasse	9	—
Tydsf i 1ste Klasse	5	—
	<u>26</u>	Timer.

C. Skolens Virksomhed i Skoleaaret.

5te Klasse.

Norsk. Udarbejdelser af ræsonnerende eller historisk Indhold hveranden Uge. Læsestykker af forskjellige Forfattere. Meddelelser om de mærkeligste Forfattere.

Latin. Hor. odd. III, epp. 500 vss. Livius V., Taciti Agricola, Ciceros Breve efter Kjælsens Udvalg 1ste til 4de Afsn. Af Madvig's Grammatik Syntax, 2. Afsn. 1—8. Kap. inkl. Boyesens Antikov. fra Begyndelsen til p. 65, samt pp. 131—146.

49 skriftlige Oversættelser, hvoraf omtrent Halvparten extemporale, og 18 Stile.

Græsk. Platons Apologi, Herodot 5te Bog, Iliaden 3die Bog. Grammatik: det Væsentligste af Syntaxen efter Curtius.

Hebraisk. 1ste Afdeling. Det Resterende af Formlæren efter Lindbergs mindre hebr. Grammatik; hvad der i Gesenius's hebr. Læseb. indeholdes af 2 Mos. E. 2, Dommernes Bog og Psalmerne. Repetition.

2den Afdeling. Formlæren efter Lindbergs mindre hebr. Gr. til § 32 inkl.; hvad der i Gesenius's hebr. Læseb. indeholdes af 1 Mos. E. 1—40 inkl.

Tydsf. Antenr.'s Deutsches Lesebuch S. 311—318; S. 336—379. Extemporal Oversættelse.

Fransf. Af Borrings Etudes litteraires fra p. 20—32, 62—84, 126—141, 151—160, 210—235, 325—337, 401—437 (66 Blade); af Bjerrings Lectures françaises fra p. 1—34, 64—80, 97—113 (32 Blade). — 26 Stile ere gennemgaaede. Extemporal Oversættelse.

Engelsk. Af Authenrieth's The english reader fra p. 120—170, 195—249, 256—263, 282—290 (60 Blade).

- Det Vigtigste af Syntaxen efter Authenrieths Grammatik. Stiløvelser; extemporal Oversættelse.
- Religion. Matth. Evang. i Grundsproget C. 26—28; C. 1—10; i Stenersens Lærebog fra § 65 indtil Bogens Slutning; i Herslebs større Bibelhist. Indledn.; I. Afdeling; II. Afdelings 1ste og 2den Periode; III. Afdeling.
- Historie. Middelalderen og den nyere Historie fra Tredivaarskrigen til Revolutionen (efter Bohr, undtagen Norges Hist. til Kalmarunionen efter Lassen). Den gamle Hist. fra Grækenland til Enden (efter Thyrige).
- Geografi. Geelmuydens Lærebog fra p. 114—197, 221—262 og fra p. 478 til Enden.
- Arithmetik. Holmboes Lærebog helt ud for det ældre, og indtil Vigninger for det yngre Parti.
- Geometri. Holmboes Lærebog helt ud samt Polygonbe-
regning efter Brochs.

4de Klasse.

- Norsk. Flors, Lassens, Sagens og Thues Læsebøger i Modersmaalet benyttede til Læsning og hertil undertiden knyttet nogle Meddelelser om de læste Forfattere. Deklamationsøvelser anstillede et Par Gange om Ugen. 20 Stile ere skrevne, hvoraf 7 extemporale. Saagodt-som alle Stile ere temmelig udførlig, tilbøds under Samtale med Eleverne, gennemgaaede i Forveien. Den særskilte Time, som Realisterne i denne Klasse have, har væsentlig været anvendt til Læsning af forskjellige større Læsestykker (hele D. Wigs "Liv i Norge" med Oplysninger og Forklaringer angaaende den oldnordiske Mythologi); lidt Svensk har og været læst.
- Latin. Begge Partier: Dvids Metamorphoser efter Blochs

Udvalg 2det Hft. I—X inkl. og XIII. Cic. or. pro Roscio Amerino capp. I—XXXIII.

Af Madvigs Grammat. Syntaxen til 8de Kapitel. Derhos ere 33 mest Hjemmeoversættelser skrevne og latinske Stile af øverste Parti efter Ingerslevs Materialier pp. 45—64; af nederste Parti efter Trojel pp. 109—134.

Græsk. Afd. b. Xenofons Anabasis 3die Bog, Iliaden I, 1—450. Det Væsentligste af Curtius Formlære. —

Afd. a. Det Væsentligste af Curtius Formlære med tilsvarende Exempler efter Schenks Elementarbog.

Tydsk. Af Authenr. Gr. 4de Udg. S. 167—177, og af Formlæren C. 1—17. 3 Authenr. Læseb. til Skolebrug 2den Udg. S. 138—169. Extemporal Oversættelse. Stiløvelser.

Fransk. Borrings Etudes litteraires fra p. 1—46, 62—84, 99—111, 245—249, hvoraf Noget er læst extemporal. De 3kkestuderende have skrevet 35 Stile; desuden mundtlige Stiløvelser efter Borrings "Franske Sprogøvelser".

Engelsk. De Studerende — af Authenr. 3 The english reader fra Begyndelsen til p. 20, fra 76—83, 88—97, 111—131; nogle Stykker heraf ere læste extemporal. Formlæren indøvet ved mundtlige Stiløvelser. De 3kkestuderende — af Authenr. 3 The english reader fra p. 40—52, 103—111, 131—134, 277—286 og af Marryats The Settlers in Canada fra Begyndelsen til p. 80. Extemporal Oversættelse. Af Authenr. 3 Gr. fra § 80—96. Wittrups Parcours er jævnlig benyttet. 38 Stile ere gennemgaaede.

Religion. Af Herslebs større Bibelhist. Indledn.; I, II, og III. Afdeling. Udtog af Pontopp. Forfl. § 1—239

infl.; — Læsning i Joh. Evangelium og i Kongernes Bøger.

Historie. Den nyere Hist. fra Begyndelsen til Revolutionen paa en liden Kest nær (Bohr). Den gamle Hist. fra Peloponneserkrigen til den romerske Historie (Thrige). Afdelingen for Ikkestuderende har læst den gamle Hist. fra Begyndelsen til Roms Historie efter Bohr.

Geografi. Geelmuydens Lærebog fra Amerika til Enden og fra Begyndelsen til p. 34.

Arithmetik. Holmboes Lærebog indtil Vigninger.

Fysik. Naturlærens Hovedlærdomme gennemgaaede efter Arntzen.

Naturhistorie. Bløddyr og Straale dyr efter Siebke.

Regning. Enkelt og sammensat Reguladetri med Nentes Regning.

3die Klasse.

Norsk. Dmtrent 20 Stile skrevne af Iettere fortællende og beskrivende Indhold; Stilene have stedsse været gennemgaaede i Forveien. Ugentlige Deklamationsøvelser, Læsning og Analyse af Stykker i Thues Læsebog. Boyesens Gr. lagt til Grund for den i norsk Gr. meddelte Undervisning.

Latin. Øverste Parti: Corn. Nep. fra Chabrias til Hannibal. Af Madv. Gr. det meste af Formlæren læst og repeteret, og derhos Nominernes Afledning gennemgaaet. Stiløvelser efter Trojel.

Nederste Parti: Det Væsentligste af Formlæren i Madv. Gr. Af Schmidts Læsebog læst til p. 34; dernæst pp. 46—72. De Exempler til Stiløvelser, som findes i denne Læsebog, ere næsten skrevne til Ende.

- Tydsf. Af Authenr. Gr. §§ 81 og 82; videre § 1—10 og § 42—55 inkl. Af Authenr. tydske Læsebog til Skolebrug 3die Udgave, Stykkerne No. 30—34 inkl., No. 12—24 inkl. og No. 1—7 inkl. Stiløvelser.
- Fransk. Afd. b: af Borrings "Franske Sprogøvelsers" 1ste Coursus fra p. 1—13 og fra p. 50—71; af 2det Coursus fra p. 14—29. Det Væsentligste af Formlæren.
- Engelsk. Afd. a: af Authenr.s The english reader fra Begyndelsen til p. 40; af Bergs English made easy fra Begyndelsen til p. 75. Formlæren. — Afd. b: af Authenr.s The english reader fra p. 64—97; af Bergs English made easy fra p. 75—101. 32 Stile ere gennemgaaede.
- Religion. Af Herslebs større Bibelhist. I. og II. Afd.; — af Udtog af Pontopp. Forkl. § 1—239 inkl. Læsning i Joh. Evang. og i 1 Kong.
- Historie. Middelalderens Hist. med Undtagelse af de 3 nordiske Stater. (Bohr).
- Geografi. Efter Seelmuydens Lærebog Amerika, Australien, Norge.
- Arithmetik. Brochs Lærebog indtil Decimalbrøk.
- Naturhistorie. Insekterne efter Siebke.
- Regning. Enkelt og sammensat Regulabetri samt Rentens Regning.

2den Klasse.

- Norsk. Læse- og Deklamationsøvelser efter Jenseus Læsebog. Digte nu og da lærte udenad. Det Væsentligste af Grammatiken med Benyttelse af Bohesen. Diktat eller skriftlig Gjengivelse af en let Fortælling en Gang ugentl.

- Tydsf. Af Authenr.s Gr. § 11—41 inkl.; af Hallagers tydske Læseb. 7de Dpl. S. 169—226. Stiløvelser.
- Religion. Wexels's Bibelhist.; Katechismens 5 Parter og det Meste af det Følgende; Psalmer af Wexels's Psalmebog; Læsning i 2den Moseb. og i Luc. Evang. Historie. Den nyere Historie fra Ludv. 14 til "de 100 Dage" i Revolutionens Historie (Nissen).
- Geografi. Efter Geelmuhydens Udtog fra Schweiz til de forenede Stater.
- Naturhistorie. Fuglene efter Siebke.
- Regning. Multiplikation og Division i ubenævnt Brøk, de fire Regningsarter i benævnte Tal med Brøk, samt enkelt Reguladetri.

1ste Klasse.

- Norfsk. Sensus Læsebog fra Side 213—269 læst og forklaret. Ugentlige Deklamationsøvelser. De gramm. Grundbegreber meddelte mundtlig uden nogen Læsebog. Diktat. I det Sidste skriftlig Gjengivelse af oplæste Stykker (Fabler og Eventyr), og Oversættelse af tydske Pensum.
- Tydsf. Natholms Læsebog (som nu er indført istedetfor den før benyttede Hallagers) til Side 24; ligeledes fra Side 54 til "Aus der Thierwelt"; derpaa fra Side 83 til 91. Artiklerne, Substantiverne, Adjektiverne, Talordene, Pronominerne og Verberne indøvede efter Authenrieth.
- Religion. Det gamle og det nye Testaments Historie efter Wexels's Bibelhist.; Katechismens 5 Parter og Noget af det Følgende; Psalmer af Wexels's Psalmebog; Læsning i 1ste Moseb. og i Mark. og Matth. Evangg.
- Historie. Den gamle Historie (Nissen).

- Geografi. Geelmuhdens Udtag fra Begyndelsen til p. 91 (Lydsfland) med Forbigaaelse af pp. 12—15.
- Naturhistorie. Pattedyrene efter Siebke.
- Regning. De 4 Regningsarter i benævnte Tal; Forberedelser til Brøf, samt Additio og Subtraktio.

Bibliothekets Tilvæert i 1861.

- Anfjærs geografisk-statistisk Haandbog. II. 15--20 Hft.
- Traps statistisk-topografisk Beskrivelse af Rgr. Danmark. 12 Hft.
- Do. Grundtegninger til samme. 16—20 Hft.
- Gregersens og Borrings fransk-dansk og dansk-fransk Haand-Ordbog. 1ste Del. Kbhvn. 2.
- Om dansk Retsskrivning. (Udtryk af nordisk Litteraturlidende.) Kbhvn. 1860. 1.
- Norske Universitets- og Skoleannaler. III. 2, 3, 4, Hft. Xia 1861.
- Tidskrift for Philologi og Pædagogik. II. 3, 4. III. 1. Kbhvn.
- Boges Notitser af den norske og danske Litteraturhistorie. Stavanger 1861. 1.
- Lovsamling f. 1859 VI. 5, f. 1860 VI. 6. Xia.
- A. Munchs f. Hjemmet. I. II. 1—3. Xia.
- Befolii. Et Ord under Forhandlingerne om de lærde Skoler. Kbhvn. 1860.
- Om det lærde Skolevæsen Nr. 2 ved R. Kbhvn. 1860. 1.
- Lange. Hvem er kaldet til at være Lærer? Kbhvn. 1861. 1.
- Tuxens Sol- eller Planetsystemet. Kbhvn. 1861. 1.
- Nordisk Universitets-Tidskrift. VI. 1, 2, 3, 4. VII. 1.
- Heibergs prosaiske Skrifter. 1, 3, 4, 6, 7. Kbhvn.

- Hammerichs Evalds Levnet. Kjøbenhavn. 1.
 Saxilds Naturkundskab. Kjøbenhavn 1861. 1.
 Schuchts Planternes Anatomi og Physiologi. Kjøbenhavn 1861. 1.
 Rosenbergs illustreret Verdenshistorie. Kjøbenhavn. 1.
 Madvigii Livius. I. 1, 2. Havniæ 1861.
 Munchs det norske Folks Historie (Unionsperioden) 2den
 Hovedafdeling. I. 1, 2. Kjøbenhavn 1861.
 Dietrichsens Indledning i Studiet af Danmarks Literatur.
 Upsala. 1.
 Zahn. Jahrbücher f. Philol. u. Pädagogik f. 1859.
 Do. Do. f. " f. 1860.
 Nägelsbach. Anmerkungen zur Ilias. Nürnberg 1850. 1.
 Do. Homerische Theologie. Nürnberg 1861. 1.
 Herodot erklärt von Stein. 3 Bde. 5tes u. 6tes Buch.
 Homers Odysse erklärt von Ameis. 2det Bind. (Sluttet).
 Do. — oversat af Wilster. Kjøbenhavn. 1855. 1.
 Hauchs Afhandlinger og æsthetiske Betragtninger. Kjøbenhavn.
 1855. 1.
 Do. Æsthetiske Afhandlinger og Recensioner. Kjøbenhavn.
 1861. 1.
 D. Big. Liv i Norge. Kristiansund 1851. 1.
 Berg. Græsk-dansk Ordbog 1—6 Hft. Kjøbenhavn. 1862.
 P. Hjort. Nogle Træk af vore Valgbevægelser. Kjøbenhavn.
 1853. 1.
 Do. Fredning om det danske Møderemaal i Mellem-Sles-
 vig. Kjøbenhavn. 1860. 1.
 Do. Det nyeste Angreb paa Sprogskripterne i Slesvig.
 Kjøbenhavn. 1861. 1.
 Do. Om den ængstelige Usikkerhed hvad de første stats-
 rettlige Begreber angaar. Kjøbenhavn. 1861. 1.
 Sars. Om Siphonotantium vitreum. (Universitetspro-
 gram). Kjøbenhavn 1861. 1.

- Mohn. Om Kometbanernes indbyrdes Beliggenhed. (Universitetsprogram). Kja 1861. 1.
- Guldberg. Om Girklers Berøring. (Universitetsprogram). Kja 1861. 1.
- Monrad. Det Kgl. Norske Frebriks Universitets Stiftelse (Universitetsprogram). Kja 1861. 1.
- Nyt Magazin for Naturvidenskaberne. 11, 3, 4 Hft. Kja 1861.
- Landstad. Kirke-Salmebog. Kja 1861. 1.
- Thesen. Beskrivelse over Romsdals Amt. Kja 1861. 1.
- Vange. Norske Rigsgesjtranter. 1ste Bind. Kja 1861.
- Walafangen, Karnegalderet og Vismandstalen. Kjbhvn. 1860. 1.
- Fornaldar Sögur. 3 B. Kaupmannahöfn 1829.
- Fornmanna Sögur. X—XII. Kaupmhöfn 1835.
- Scripta historica Islandorum. II—VIII og XII.
- Historiæ Hakonis Hakonidæ pars ultima. Hafniæ 1841.
- Grønlands historiske Mindesmærker. 3 B. Kjbhvn. 1838.
- Vidrag til en oldnordist geografist Ordbog. Kjbhvn. 1837.
- Islendinga Sögur. 2 B. Kaupmhöfn 1829—30.
- Forhandlinger i Videnskabssekselskabet i Kr.ania i 1860.
- Danske Skoleprogrammer for 1861.
- Aalborg Kathedralskole.
1. Noget om Undervisningsplanen. Rektor Tregder.
 2. Skolesterretninger for 1860—61. Do.
- Arhus Kathedralskole.
1. Skolesterretninger. Rektor Blache.
 2. Fortsat Fortegnelse over Skolens Bogsamling. Adjunkt Hovgaard.
- Frederiksborgs lærde Skole.
1. Kronologist Oversigt over de mærkeligste Begivenheder i Danmark fra Begyndelsen af Aaret 1848. 2det Hefte. Overlærer Rönigsfeldt.

2. Skoleefterretninger for 1860—61. Rektor Flemmer.
Haderslev lærde Skole.

1. Islandsk Formlære. Adjunkt Sverfen.

2. Skoleefterretninger for 1860—61.

Herlufsholms lærde Skole.

Skoleefterretninger for 1860—61 ved Rektor Listov.
Nestved.

Horsens lærde Skole.

Skoleefterretninger. Rektor Birch.

Kjøbenhavn. Metropolitanskolen.

Skoleefterretninger. Rektor Vorgen.

— Borgerdydsskolen paa Kristianshavn.

1. Tydske Digtere. Fra Schiller til Lenau. Rektor
Hammerich.

2. Skoleefterretninger. Do.

— Borgerdydsskolen i Kjøbenhavn.

Skoleefterretninger. Røvning, Skolens Forstander.

— Latin- og Realskolen i Store Kongensgade.

1. Om Religions-Undervisning som et Skolefag. Pa-
stor Warburg.

2. Skoleefterretninger ved Skolens Bestyrere.

— Det von Westenfske Institut.

Skoleefterretninger. H. G. Bohr.

Nykjøbings Kathedralskole.

1. Hvad var Saxo Grammaticus? og hvor er hans
Grav? Et historisk Stridskrift. Rektor Ballu-
dan-Müller.

2. Skoleefterretninger. Do.

Odense Kathedralskole.

1. Rasmus Rask's Skoleliv.

2. Overlægselse og Overdrivelse.

3. Skoleefterretninger.

Randers lærde Skole.

1. Terentzes Phormio. Metrisk oversat af Dr. Whitte.
2. Skoleefterretninger.

Reikjavik Latinskole.

Skoleefterretninger.

Ribe Kathedralskole.

Skoleefterretninger. Rektor Bendtsen.

Roeskilde Kathedralskole.

1. Lærerstanden ved Slagelse lærde Skole. F. E. Hurdrup.
2. Skoleefterretninger.

Ronne høiere Realskole.

Skoleefterretninger. Rektor Jørgensen.

Slagelse Realskole.

Et Par Bemærkninger til Spørgsmaalet om Overansværgelse, udgivet tilligemed Skoleefterretninger af Skolens Bestyrer Schow.

Sorø Akademie.

1. Fortegnelse over Akademiets Manuskriptsamling ved F. H. Bang.
2. Skoleefterretninger.

Viborg Kathedralskole.

Skoleefterretninger. Rektor Olsen.

Flensborgs lærde og Realskole,

Narsberetning. Rektor Simesen.

Schleswig, die Domschule.

Schulnachrichten. Rektor Povelsen.

Den offentlige Examen i Kristiansjands Kathedralstole tager sin Begyndelse Tirsdag den 1ste Juli og afholdes efter hofsøiede Tabel. Til at overvære dens mundtlige Del har jeg herved den Ære paa Medlæreres og egne Vegne at indbyde Enhver, som interesserer sig for Skolens Anliggender.

Kristianssand den 27de Juni 1862.

Joh. Friis.

E x a m e n s t a b e l.

Dage.	Formiddag Kl. 9.	Eftermiddag Kl. 3.
Tirsdag den 1ste Juli.	5te Klasse	
	4 —	
	3 —	
	2 —	
	1 —	
	} Norst skriftlig.	
Onsdag den 2den Juli.	4	} Latinsk Stil. 1ste Klasse Norst.
	3 ^h	
	4 Realafb. Fransk Stil.	
Torsdag den 3die Juli.	5	} Latinsk Oversættelse. 3 Realafb. Naturhistorie. 3 a Latin. 2 II Historie.
	4	
	4 Realafb. Tydsf Stil.	
Fredag 4de Juli.	1 I Historie.	1 II Historie.
Mandag den 7de Juli.	5 Latin.	} 5 Engelsk. 3 II Mathematisk. 3 I Norst.
	4 Geografi.	
	3 I Religion.	
	2 Naturhistorie.	
Tirsdag den 8de Juli.	5 Græst.	} 5 Fransk. 4 Tydsf. 3 II Norst.
	4 Historie.	
	3 I Mathematisk.	
	2 Regning.	
	1 Tydsf.	
Onsdag den 9de Juli.	5 Geometri.	} 4 Engelsk. 2 II Religion.
	4 ^h Græst.	
	3 I Historie.	
	2 I Religion.	
	1 Regning.	
Torsdag den 10de Juli.	5 Geografi.	} 4 Naturhistorie og Fysik.
	4 Latin.	
	3 II Historie.	
	2 Tydsf. 1 Naturhistorie.	
Fredag den 11te Juli.	5 Religion.	} 5 Arithmetik. 3 II Geografi. 3 I Tydsf.
	4 Fransk.	
	3 I Geografi.	
	2 Norst.	
Lørdag den 12te Juli.	4 Arithmetik.	} 5 Hebraisk.
	3 Latin og Engelsk.	
	2 Geografi.	
	1 Religion.	
Mandag den 14de Juli.	5 Tydsf.	} 3 II Tydsf.
	4 a Græst.	
	3 Fransk.	
Tirsdag den 15de Juli.	5 Historie.	} 4 Religion.
	4 Geometri.	
	3 II Religion.	
	1 Geografi.	

Torsdag d. 17de Juli, Formiddag Kl. 10, vil Udsalbet af Examen blive meddelt.